

MEĐUNARODNA POLITIKA

BEOGRAD
GOD. LXX, BR. 1175
JUL–SEPTEMBAR 2019.

Jelica Gordanić

PAD MULTIKULTURALIZMA
KAO FAKTOR JAČANJA
NACIONALNOG IDENTITETA
DRŽAVA ČLANICA EU

Ivan Dujić

(NE)OSNOVANOST
HEGEMONISTIČKOG MASKULINITETA:
KRATKA UPOREDNA ANALIZA

Predrag Marić,

Ivan Baras,

Miloš Milenković

ULOGA MEĐUNARODNIH
TERENSKIH VEŽBI
U PODIZANJU NACIONALNIH
KAPACITETA REPUBLIKE SRBIJE
U OBLASTI UPRAVLJANJA
VANREDNIM SITUACIJAMA

Ljubica Vasić

KULTURNO NASLEĐE SRBIJE I DIJASPORA
KAO ELEMENTI DIPLOMATIJE

Institut za međunarodnu
politiku i privredu

MEĐUNARODNA POLITIKA

Makedonska 25, 11000 Beograd, poštanski fah 413, tel. +381 11 3373 824 (glavni i odgovorni urednik)
Tel./fax 3373 825 (pretplata), e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs
Internet: www.diplomacy.bg.ac.rs/medjunarodna.htm, izlazi tromesečno

UDK 327

ISSN 0543-3657

Godina LXX, br. 1175, jul-septembar 2019.

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
11000 Beograd, Makedonska 25

Direktor Instituta

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ

Glavni i odgovorni urednik

Dr Vladimir TRAPARA

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Ana JOVIĆ LAZIĆ

Sekretar redakcije

Msr Dragana DABIĆ

Izdavački savet

Prof. dr Tanja MIŠČEVIĆ (predsedavajuća), šef Pregovaračkog tima
za vođenje pregovora o pristupanju Srbije EU

Dr Tian DEVEN, Institut za evropske studije Kineske akademije društvenih nauka

Prof. dr Liu ZUOKUI, Institut za evropske studije
Kineske akademije društvenih nauka, Peking

Dr Hue LI, Institut za svetsku ekonomiju i politiku
Kineske akademije društvenih nauka, Peking

Prof. dr Obrad RAČIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Ivo VISKOVIĆ, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Prof. dr Luka BRKIĆ, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu

Dr Žoltan HAJDU, Mađarska akademija nauka, Pečuj

Dr Hrvoje BUTKOVIĆ, Institut za razvoj i međunarodne odnose, Zagreb

Dr Biser BANČEV, Institut za balkanske studije Bugarske akademije nauka, Sofija

Dr Marina JOVIĆEVIĆ, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Dr Miroslav GLIŠIĆ, Univerzitet odbrane Republike Srbije

Dr Dejan STOJKOVIĆ, Univerzitet odbrane Republike Srbije

Dr Violeta RAŠKOVIĆ-TALOVIĆ, Fakultet za međunarodnu politiku i bezbednost
Univerziteta Union „Nikola Tesla”, Beograd

Uređivački odbor

Prof. dr Aleksis TRUD, Univerzitet u Versaju, Versaj
Dr Gordon BARDOŠ, Istraživački centar za jugoistočnu Evropu, Njujork
Prof. dr Miroslav MLADENović, Fakultet bezbednosti, Univerziteta u Beogradu
Dr Edita STOJIC-KARANOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Aleksandar JAZIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Ivan DUJIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Žaklina NOVIĆIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Petar STANOJEVIĆ, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu
Dr Stevan GAJIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Dr Dušan DOSTANIĆ, Institut za političke studije, Beograd
Dr Dragan PETROVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Jelica GORDANIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Lektura

Maja JOVANOVIĆ

Prelom

Sanja BALOVIĆ

Štampa

Planeta print, Vinogradski venac br. 9, Beograd

Godišnja pretplata

Zahtev za pretplatu slati na adresu: *Međunarodna politika*, Makedonska 25,
11000 Beograd, poštanski fah 413, uplata na račun 205-142866-36,
Komercijalna banka a.d. Beograd, Makedonska 32

Za inostranstvo

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel./fax +381 11 20 84 229, e-mail: bfsbooks@sezampro.rs

Oglasi

Informacije o ceni i raspoloživom oglasnom prostoru mogu se dobiti na telefon
(011) 337 38 25 ili na e-mail: interaff@diplomacy.bg.ac.rs

Pogledi izneti u člancima odražavaju lični stav autora,
a ne nužno i stav Izdavačkog saveta i Uredništva

Izlaženje časopisa *Međunarodna politika* finansira
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNA POLITIKA

UDK 327

Godina LXX, br. 1175, jul–septembar 2019.

ISSN 0543-3657

Sadržaj

Jelica Gordanić

Pad multikulturalizma kao faktor jačanja nacionalnog identiteta država članica EU 5

Ivan Dujčić

(Ne)osnovanost hegemonističkog maskuliniteta: kratka uporedna analiza 22

Predrag Marić, Ivan Baras, Miloš Milenković

Uloga međunarodnih terenskih vežbi u podizanju nacionalnih kapaciteta Republike Srbije u oblasti upravljanja vanrednim situacijama 34

Ljubica Vasić

Kulturno nasleđe Srbije i dijaspora kao elementi diplomatije 47

PRIKAZI

Nenad Stekić

Boris Kršev, *Securitas Res Publica* 57

Aleksa Nikolić

Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo* 61

Jovana Blešić

Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, *Svetska trgovinska organizacija* 64

UDK 316.72(4-672EU)
Bibliid 0543-3657, 70 (2019)
God. LXX, br. 1175, str. 5-21
izvorni naučni rad
Primljen: 24.6.2019.

Jelica GORDANIĆ¹

Pad multikulturalizma kao faktor jačanja nacionalnog identiteta država članica EU²

SAŽETAK

Poslednjih desetak godina dolazi do tendencije pada multikulturalizma u Evropi. Rad ima za cilj da ukaže razloge zbog kojih je došlo do nepoverenja u koncept multikulturalizma u EU, što je rezultiralo postepenim jačanjem nacionalnih identiteta država članica. Rad ukazuje na nepostojanje jedinstvenog modela EU multikulturalizma, nastanak islamofobije u državama EU ranih dvehiljaditih godina i objašnjava krhkost koncepta evropskog identiteta. Velika migrantska kriza 2015. godine predstavlja poslednju etapu u padu multikulturalizma u EU. Sve navedene pojave su za posledicu imale razvoj evroskepticizma, slabljenje evropskog identiteta, uspon desničarskih partija, što je i dovelo do jačanja nacionalnih identiteta država članica EU. Rad zaključuje da se pitanje evropskog multikulturalizma, a sa njim izražen trend jačanja nacionalnih identiteta država članica, transformiše u pitanje integracije islamskih zajednica u evropsko društvo i pitanje lojalnosti islama evropskom načinu života.

Ključne reči: multikulturalizam, Evropska unija, nacionalni identitet, islamofobija, evropski identitet, desničarske partije, evroskepticizam

Uvod

Koncept multikulturalizma u savremenom političkom diskursu odnosi se na razumevanje i regulisanje izazova u pogledu jezičke i kulturne

¹ Jelica Gordanić, naučni saradnik. Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. E-mail: jelica@diplomacy.bg.ac.rs

² Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Evidencioni broj projekta: 179029.

različitosti. Multikulturalizam se protivi ideji postojanja etnički homogene države i za cilj ima razvoj i osnaživanje kulturnih različitosti, čime se sprečava pojava etnički orijentisanih sukoba. Kimlika definiše multikulturalizam kao „mehanizam zamene starijih oblika etničke i rasne hijerarhije novim odnosima demokratskog građanstva.“³ Kolombo za idealan model multikulturalizma smatra „slučaj u kome ljudi različitih navika, običaja, tradicije, jezika i/ili religije žive jedni pored drugih u istom društvenom prostoru, voljni da održavaju relevantne aspekte sopstvenih različitosti koje su pritom javno priznate.“⁴

Neke države, poput Australije i Kanade, razvile su sopstvene, veoma uspešne modele multikulturalizma kao najvažniji deo unutrašnje politike u cilju što efikasnije inkluzije etničkih manjina.

Evropska unija predstavlja međunarodnu organizaciju koja počiva na ideji multikulturalizma. Multikulturalizam u Evropskoj uniji možemo posmatrati na dva nivoa – nadnacionalnom i nacionalnom. Nadnacionalni aspekt EU multikulturalizma podrazumeva države članice različite kulture, istorije, jezika, religije okupljene i ujedinjenine zajedničkim ciljevima koje EU kao organizacija nosi. Nacionalni nivo EU multikulturalizma podrazumeva postojanje različitih etničkih zajednica na nivou nacionalnih država članica EU.

Pitanje regulisanja etničkih različitosti je u okviru Evropske unije rešavano na nacionalnim nivoima. Svaka država članica ima sopstvene mehanizme kojima reguliše integraciju kulturnih, rasnih, religijskih i jezičkih različitosti. Nedostatak jedinstvene regulative na nivou Evropske unije u pogledu multikulturalnosti nije omogućio stvaranje jedinstvenog „EU modela multikulturalizma“. Na taj način u Evropi je bilo prisutno više različitih modela multikulturalizma koji nisu uspeali da oforme jak i stabilan i jedinstven model multikulturalizma, sličan kanadskom ili australijskom modelu.

Sredinom dvehiljaditih dolazi do prve faze gubitka poverenja u koncept multikulturalizma u Evropi i početka njegovog pada. Rad ima za cilj da ukaže razloge zbog kojih je došlo do gubitka poverenja i pada multikulturalizma u EU, što je za posledicu imalo jačanje nacionalne svesti i nacionalnih identiteta država članica. Ukazaće se na nepostojanje jedinstvenog modela EU multikulturalizma, nastanak islamofobije u državama EU ranih dvehiljaditih, i predstaviti migrantska kriza kao (za sada) poslednja etapa ka sunovratu multikulturalizma u EU. Sve navedene pojave za posledicu su imale slabljenje evropskog identiteta, razvoj evroskepticizma, uspon desničarskih partija, što je za krajnji rezultat imalo jačanje nacionalnih identiteta država članica EU.

³ Will Kymlicka, *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*, Migration Policy Institute, Washington DC, 2012, p. 1.

⁴ Enzo Colombo, *Multiculturalisms*, Sociopedia.isa, 2014, Internet, <http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/Multiculturalisms.pdf>, 10/05/2019, pp. 1-17, p. 1.

Multikulturalizam u državama članicama Evropske unije

Na nivou država članica Evropske unije razvili su se različiti modeli multikulturalizma: politika asimilacije, sistem „gosta radnika“ („*gast arbeiter*“), država blagostanja, pilarizacija i integracija. Države članice EU su navedenim modelima manje-više uspešno regulisale integraciju etničkih različitosti. Neophodno je navesti da se, među navedenim modelima evropskog regulisanja multikulturalizma, uočavaju značajne razlike. Tako npr. politika asimilacije i sistem „gosta radnika“ se ne mogu smatrati multikulturalizmom u pravom smislu reči, dok se modeli integracije i države blagostanja smatraju pozitivnim primerima multikulturalne prakse.

Holandija, Švedska i Velika Britanija su se posmatrale kao uspešni primeri multikulturalne prakse. Holandija svoj model multikulturalizma počinje razvijati ranih osamdesetih godina XX veka nacrtom Memoranduma o migrantima 1981. godine i usvajanjem konačne verzije ovog dokumenta 1983. godine. U Holandiji je radio veliki broj radnika iz nekadašnjih holandskih kolonija. Pre usvajanja Memoranduma o migrantima, ove kategorije građana su smatrane privremenom kategorijom u holadskom društvu i u javnom govoru bili su nazivani po državi svog porekla. Memorandum iz 1983. godine naglasio je zajedničku adaptaciju svih različitosti u kontekstu Holandije kao multietničke i multikulturalne države, odbacujući asimilaciju. Memorandum je doneo i značajnu promenu i u pogledu tretmana imigrantskih grupa. Svi pripadnici imigrantskih grupa posmatrani su kao stalna kategorija u holandskom društvu (za razliku od ranije privremene) i propisane su odgovarajuće mere za borbu protiv diskriminacije, socijalno-kulturnu emancipaciju manjina i poboljšanje njihovog socijalno-ekonomskog položaja.⁵ Glavni ciljevi holandskog multikulturalizma podrazumevaju emancipaciju, jednakost i ravnopravnost.⁶

Prilikom regulisanja etničkih različitosti Švedska je učila na sopstvenim greškama. Prvobitni švedski model multikulturalizma, započet pedesetih i šezdesetih godina XX veka, imao je za cilj integrisanje svih manjina u švedsko društvo, što je podrazumevalo napuštanje njihove kulture. Ovakav vid politike asimilacije primenjivao se u najvećoj meri prema Romima. Krajem šezdesetih godina XX veka, Švedska pravi veliki preokret i razvija model multikulturalizma koji se u potpunosti udaljava od asimilacione politike i omogućava svim pripadnicima etničkih manjina ostvarenje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava uz učenje maternjeg jezika u školama. Švedska

⁵ Detaljnije videti kod: Peter Scholten, „The Dutch Multicultural Myth“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 97-119, p. 101.

⁶ Chris Allen, „Islamophobia and the Crises of Europe’s Multiculturalism“, in: Erkan Toğuşlu, Johan Leman, İsmail Mesut Sezgin (eds), *New Multicultural Identities in Europe: Religion and Ethnicity in Secular Societies*, Leuven University Press, Leuven, 2014, pp. 213-228, p. 216.

je na taj način ne samo razvila toleranciju prema kulturnom pluralizmu, nego i aktivno razvijala očuvanje svih kulturnih različitosti u švedskom društvu.⁷ Osnovni principi švedskog multikulturalizma podrazumevaju jednakost (*jämlikhet*), slobodu izbora (*valfrihet*) i partnerstvo (*samverkan*).⁸

Pored ovih pozitivnih primera regulisanja multikulturalizma u državama Evropske unije postoje i manje pozitivni primeri multikulturalne prakse – asimilacija i sistem gosta radnika. Asimilacija je najkarakterističnija za Francusku i Belgiju.

Belgijski model multikulturalizma se ne može smatrati multikulturalnom politikom, jer predstavlja primer prikrivene asimilacije. U izveštaju Kraljevskog poverenika o migracionim pitanjima 1989. godine predstavljen je jedinstveni koncept belgijskog multikulturalizma, uobličen u koncept integracije. „Integracija“ podrazumeva tri sloja koja belgijske vlasti treba da razvijaju – asimilaciju, razvoj kulture domaćina i razvoj drugih kultura u skladu sa principima „modernosti“ i „emancipacije“ i pluralizma modernih zapadnih država; kao i poštovanje kulturne različitosti u svim oblastima društvenog života.⁹

Sličnu politiku multikulturalizma je razvila i Francuska, čiji se multikulturalizam u literaturi opisuje kao slab.¹⁰ Francuska je jedna od država Evropske unije sa najvećim procentom stanovništva stranog porekla, ali uprkos velikom procentu kulturne i etničke različitosti razvijala je politiku monokulturnog društva.¹¹ Ustav Francuske posmatra državu kao skup ravnopravnih građana koji su jednaki pred zakonom i koji imaju jednak pristup mehanizmima neophodnim za ostvarenje Ustavom garantovanih prava. U ovoj tački se francuski model kosi sa praksom klasičnog multikulturalizma koja u prvi plan stavlja prava pojedinca, a tek onda prava

⁷ Karin Borevi, „The Political Dynamics of Multiculturalism in Sweden“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 138-160, p. 141.

⁸ Chris Allen, „Islamophobia and the Crises of Europe’s Multiculturalism“, in: Erkan Toğuşlu, Johan Leman, İsmail Mesut Sezgin (eds), *New Multicultural Identities in Europe: Religion and Ethnicity in Secular Societies*, Leuven University Press, Leuven, 2014, pp. 213-228, p. 216.

⁹ Hassan Boussetta and Dirk Jacobs, „Multiculturalism, citizenship and Islam in problematic encounters in Belgium“, in: Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero (eds), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship – A European Approach*, Routledge, London and New York, 2006, pp. 23-36, p. 27.

¹⁰ Keith Banting, Will Kymlicka, *Do Multiculturalism Policies Erode the Welfare State?*, School of Policy Studies, Queen’s University, Working Paper 33, December 2004. Internet, https://qspace.library.queensu.ca/bitstream/handle/1974/14872/Banting_et_al_2004_Do_Multiculturalism_Policies.pdf;jsessionid=097045BD38D2BC1C85096DAE4677973B?sequence=1,22/09/2018, p. 25.

¹¹ Jeremy Jennings, „Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France“, *British Journal of Political Science*, Vol. 30, No. 4 (October 2000), pp. 575-597, p. 575.

grupe. U pogledu individualnih prava se primenjuje „politika ravnodušnosti“ dok se na prava grupe primenjuje politika priznanja.¹² Pored toga, u francuskoj javnosti i literaturi izrazi „različitost“ i „regulisanje kulturne različitosti“ tradicionalno imaju prednost nad izrazom „multikulturalizam“.¹³

Nemačka i Austrija su negovale sistem „gosta radnika“ kao način regulisanja kulturnih različitosti. Ovakav vid politike multikulturalizma se takođe može okarakterisati kao slab. Razvijajući sistem „gosta radnika“ Nemačka i Austrija nisu želele biti okarakterisane kao imigrantske države, smatrajući da će se „gosti radnici“ vratiti u zemlju porekla. Imajući u vidu potrebu Nemačke za stranim radnicima, 2005. godine je stupio na snagu „Akt o imigraciji“ koji predviđa obaveznih 600 časova nemačkog jezika i 45 sati građanskog vaspitanja za strance koji se prijavljuju za stalni boravak i ne pokazuju osnovno znanje nemačkog jezika. Navedeni Akt je otvorio brojna pitanja u pogledu nemačkog multikulturalizma. Prema nekim mišljenjima Akt predstavlja korak napred ka procesu asimilacije, dok drugi smatraju da će novine koje akt nosi (kursevi jezika i građanskog vaspitanja) značajno olakšati proces integracije u nemačko društvo.¹⁴

Pored pozitivnih i negativnih primera prakse multikulturalizma u državama Evropske unije, neophodno je napomenuti da pojmovi multikulturalizma, kao i multikulturalna praksa nisu još uvek „zaživeli“ u svim državama EU. Tako npr. Poljska ima samo 1,4% etničkih manjina u populaciji od 38 miliona stanovnika te nema razvijen bilo kakav vid politike multikulturalizma.¹⁵

Iz navedenih primera uočava se nejednakost multikulturalne politike na nivou EU. Usled nedostatka jedinstvenog koncepta multikulturalizma, konačan EU model multikulturalizma predstavlja zbir multikulturalnih politika država članica. Države koje su se odlučile za politiku države blagostanja razvijale su princip tolerancije i ne-intervencije u pogledu etnički, religijski i jezično različitih zajednica. Ovaj princip se ne može primeniti na države koje su sprovodile politiku asimilacije i „gosta radnika“. Evropa je izrazito multietnički kontinent, a EU nadnacionalna i multikulturalna

¹² Ibid., prema: Chandran Kukathas, *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 2003, p. 15.

¹³ Florent Villard and Pascal-Yan Sayegh, “Redefining a (Mono)cultural Nation: Political Discourse against Multiculturalism in Contemporary France”, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 236-254, p. 236.

¹⁴ Martina Wasmer, “Public Debates and Public Opinion on Multiculturalism in Germany”, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 163-189, p. 168.

¹⁵ Renata Włoch, “Poland: Multiculturalism in the Making?”, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 257-278.

organizacija. Međutim, usled odsustva jedinstvene prakse i jedinstvenog modela, multikulturalizam na nivou EU nikada nije zasijao sjajem kanadskog ili australijskog multikulturalizma.

Krhkost koncepta evropskog identiteta

Stvarajući tekovine Evropske unije i oblikujući evropske vrednosti, države članice su se odricale dela svojih sopstvenih nacionalnih identiteta. Razvoj evropskih vrednosti i evropskog identiteta ni u kom slučaju ne bi bio moguć bez odricanja dela nacionalnih identiteta. Evropska unija je sa sobom donela „evropeizaciju“ odnosno EU-nizaciju koja se često opisuje kao „transformacioni uticaj EU“ i podrazumeva proces prilagođavanja unutrašnjeg sistema jedne članice EU i njene spoljašnje i unutrašnje politike politici, pravilima i ciljevima Evropske unije.¹⁶

Proces evropeizacije je direktno uticao i na nacionalni identitet država članica – razvijajući ga i transformišući. Sama činjenica članstva u Evropskoj uniji za nacionalni identitet država članica značila je „jednu vrstu nadogradnje... i dobijanje posebnih kvaliteta“.¹⁷ Ovakve „transformacije“ i „nadogradnje“ učinile su da se formira evropski identitet, kao jedan novi identitet. Robert Šuman je isticao da Evropa ima dva temelja – hrišćanstvo i demokratiju proizašlu iz hrišćanstva. Prema njegovom mišljenju, ali i mišljenjima drugih osnivača evropskog jedinstva, Evropa počiva na civilizacijskom jedinstvu, zajedničkoj istoriji i zajedničkim vrednostima demokratije, slobode i vladavine prava. Deleći iste stavove „države članice su odlučne da brane principe predstavničke demokratije, vladavinu prava, socijalnu pravdu i poštovanje ljudskih prava kao elemenata evropskog identiteta.“¹⁸ Entoni D. Smit smatra da evropski identitet ima mnogo manji značaj za građane Evropske unije u odnosu na nacionalni identitet. U prilog ovoj tezi navodi sledeća svojstva nacionalnog identiteta: istorijsku teritoriju kao otadžbinu, zajedničku kulturu, zajednička prava i obaveze, zajednička istorijska sećanja i zajednički privredni prostor sa slobodom kretanja.¹⁹

Subošić smatra da se evropski identitet gradio više na različitosti i suprotstavljenosti prema „oni“ (ili one države koje nisu deo Evropske unije),

¹⁶ Jose Magnone, „The Europeanization of Portugal (1986-2006)“, *Nacao e Defesa*, No. 115, 2006, pp. 9-28, p. 14.

¹⁷ Duško Lopandić, Jelica Gordanić, „Europeanization Process as an element of national states identity in the European Union“, in: Pero Petrović, Milovan Radaković (eds), *National and European Identity in the Process of European Integration*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2012, pp. 15-25, pp. 23-24.

¹⁸ Budimir Košutić, „Kako razumeti pojam evropski identitet“, *Evropske sveske*, br. 1, 2017, str. 4-10, str. 6.

¹⁹ Ibidem, prema: Anthony D. Smith, „National Identity and European Union“, *International Affairs*, 1992, vol. 68, no. 1, pp. 55-76.

nego u nalaženju valjanog i društveno pouzdanog stožera koji će od mnoštva „ja“ konstruisati pouzdano „mi“. On poredi izgradnju evropskog identiteta kao gradnju kuće od vrha, umesto od temelja, imajući u vidu razlike u stepenu razvijenosti i procesu evropeizacije država članica Evropske unije.²⁰

Evropski identitet ne počiva na čvrstim temeljima, te stoga nema čvrste i stabilne strukture. Može se reći da je u slučaju Evropske unije došlo do transfera identiteta – sa nacionalnog na nadnacionalni nivo.²¹

Euroskeptici su zabrinuti za pitanje nacionalnog identiteta država članica Evropske unije i postavljaju pitanje u kojoj su meri proces evrointegracija i EU, kao tvorevina zasnovana na principu suprematije, ugrozile nacionalne identitete država članica. Zabrinutosti da evropski identitet slabi nacionalni identitet dobile su svoju materijalizaciju članom 4 stav 2 Lisabonskog sporazuma koji predviđa da „Unija poštuje jednakost država članica pred ugovorima, kao i njihove nacionalne identitete, koji su neodvojivo povezani sa njihovim temeljnim političkim i ustavnim strukturama, uključujući regionalnu i lokalnu samoupravu“.²² Samardžić smatra da proces evropskog identiteta građana EU nije ishodio željenim plodom i da je kao takav zastao pre desetak godina. Neuspehom EU ustavnog projekta i velikom ekonomskom krizom 2008. godine stvara se duboki jaz evropskog integracionog projekta. Ustavna konvencija je, otvorivši pitanje identiteta Unije, otvorila pitanje društvene integracije. Ona je postavila pitanje: „Ko smo mi Evropljani?“ Pitanje je ostalo bez odgovora.²³

Nejaki temelji evropskog identiteta u momentima velikih kriza Evropske unije uzrokuju postepeno buđenje nacionalnih identiteta država članica. Lopandić proces evrointegracija poredi sa nekom vrstom čarobne formule kojom su pripitomljene evropske države nacije koje su vekovima navikle da međusobne sukobe rešavaju ratom. Evropska unija kao konstrukcija predstavlja hibrid između federacije, konfederacije i međunarodne organizacije i dugi niz godina je kritikovana zbog nedostatka demokratičnosti i političkog legitimiteta.²⁴

²⁰ Dane Subošić, Ivana M. Vasiljević, „Migrantska kriza kao izazov za očuvanje nacionalnog identiteta članica EU“, *Vojno delo*, br. 2, 2017, str. 78-89, str. 86.

²¹ Detaljnije videti kod: Ireneusz Pawel Karolewski, „European Identity Making and Identity Transfer“, *Europe-Asia Studies*, Vol. 63, No. 6, Elites and Identities in Post-Soviet Space (August 2011), pp. 935-955.

²² Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije, Internet: <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf>, 15/05/2019.

²³ Slobodan Samardžić, „Da li se danas može govoriti o ‘evropskom identitetu’“?, *Evropske sveske*, br. 1, 2017, str. 19-24, str. 23.

²⁴ Duško Lopandić, *Moguća Evropa i godine pred nama – Evropska unija, Srbija i svet u promenama*, Institut za evropske studije, Beograd, 2018, str. 18.

Prva decenija dvehiljaditih donela je velike izazove za Evropsku uniju – veliku ekonomsku krizu, krizu evra, odluku Velike Britanije da napusti organizaciju. Istovremeno, zemlje Evropske unije suočavale su se sa sve većim prilivom stanovništva neevropskog porekla, što je uzrokovalo krizu identiteta i egzistencijalne probleme. Takođe, sve veći priliv neevropskog stanovništva na evropsko tlo stvara veliki jaz između „nas“ i „njih“. Evropa se pokazuje manje spremnom za nove talase kulturnog pluralizma. Vodeći evropski zvaničnici, poput Angele Merkel, izjavljuju da je multikulturalizam doživeo potpuni neuspeh. Istovremeno, narativ o „sve jačoj Uniji“ između evropskih naroda ustupa mesto temi „obnove samostalnosti“ evropskih država-nacija, kao navodno jedinog načina odbrane kulturnih identiteta i principa demokratičnosti.²⁵

Rane dvehiljadite – početak pada multikulturalizma kao uvod u jačanje nacionalnih identiteta u EU

Krhkost pojma evropskog identiteta i razjedinjeni koncept evropskog multikulturalizma doživljavaju veliku krizu ranih dvehiljaditih, serijom terorističkih napada u državama EU. Ubistvo holadskog režisera Tea Van Goga od strane holandskog ekstremiste marokanskog porekla 2. novembra 2004. godine, teroristički napadi u Madridu marta 2004. godine, Londonu jula 2005. godine, stvaraju ozbiljnu promenu u pogledu glavnog problema evropskog multikulturalizma. Debate o multikulturalizmu u EU bivaju obojene islamofobijom. Otvaraju se pitanja o stepenu pretnje islama po „našu“ kulturu, „naše“ vrednosti, „naše“ institucije i „naš“ način života.²⁶

Navedene promene uzrokuju i uspon desničarskih političkih partija širom država EU, pa čak i u multikulturalno najtolerantnijim državama, poput Holandije, Švedske i Danske. Desničarske stranke svoje programe zasnivaju na izričitim antiimigracionim i anti-multikulturalnim stavovima i smatraju da sadašnji evropski režimi nisu u stanju da brane sopstvene kulturne i društvene vrednosti. Značajnu ulogu u oblikovanju diskursa desničarskih partija u Evropi ima nativizam – stanovište prema kome jednu državu treba da naseljavaju samo članovi domaće etničke zajednice, jer inostrani elementi predstavljaju faktore koji podrivaju nacionalnu državu. Razlike između većinske i manjinskih zajednica se prenatlažavaju, te se insistira na jazu između kulturnih identiteta i životnih stilova.²⁷

²⁵ Ibid., str. 18-19.

²⁶ Allen, C., „From race to religion: the new face of discrimination“, in: Tahir Abbas (ed.), *Muslim Britain: communities under pressure*, London, 2005. p. 35.

²⁷ Vladimir Grečić, Srđan Korać, „Politički diskurs ekstremne desnice u Zapadnoj Evropi: pitanje imigracije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIV, Br. 2, 2012, str. 202-232, str. 219.

U Holadiji prve decenije dvehiljaditih godina sve više pristalica dobija stranka Lista Pima Fortajna (*Lijst Pim Fortuyn*), čiji lider Pim Fortajn u javnosti otvoreno govori o islamizaciji Evrope i islamu kao nazadnoj religiji.

U Švedskoj 2010. godine u parlament ulaze Švedske demokrate (*Sverigedemokraterna*), konzervativna stranka koja je svoju kampanju zasnovala na manama švedskog multikulturalizma i multikulturalne politike, tvrdeći da je dosadašnja švedska multikulturalna praksa ozbiljno ugrozila nacionalni identitet i uništila društvenu koheziju.²⁸

U Danskoj u ovom periodu uspon doživljava Danska narodna partija (*Dansk Folkeparti*), konzervativna politička stranka, čija (nekadašnja) liderka Pija Kjersgard (Pia Kjærsgaard) smatra da "islam poziva na nasilje" i poredi nošenje vela preko lica kao jednog od tradicionalnih obeležja islama sa nacističkim simbolom kukastog krsta. U ovom periodu (početak i sredina dvehiljaditih) u danskom društvu se mogu čuti oštre kritike i na račun multikulturalizma. Koncept multikulturalizma se krivi za „gubitak nacionalnog identiteta“ i naziva „sredstvom koje prezire ljudska bića“.²⁹

Multikulturalna kriza uzrokovana islamofobijom ogleđa se i u zabranama nošenja burke u nekim državama EU. Tako npr. Francuska zabranjuje nošenje bilo kakve vrste vela koji prekriva lice 2011. godine. Praksu Francuske nastavljaju Belgija iste godine i Holandija 2015. godine. Oprečni stavovi u pogledu nošenja odeće koja prekriva lice (burke i nikaba) započeli su još osamdesetih i devedesetih godina XX veka kao pitanje kompatibilnosti islama sa zapadnim vrednostima. Promene uzrokovane terorističkim napadima i novonastala atmosfera straha u državama EU bila je za jedan deo teorije i političke elite potvrda da „islam odbija sekularizam“.³⁰

Migrantska kriza kao nastavak popularnosti desničarskih partija i jačanja nacionalnih identiteta država članica EU

Migrantska kriza 2015. godine unela je nove tenzije i otvorila brojna pitanja u pogledu budućnosti multikulturalizma u Evropi, značajno doprinevši ubrzavanju jačanja nacionalnih identiteta država članica EU. Migrantska kriza je za Evropu značila dolazak preko milion izbeglica i

²⁸ Detaljnije videti kod: Chris Allen, "Islamophobia and the Crises of Europe's Multiculturalism", in: Erkan Toğuşlu, Johan Leman, İsmail Mesut Sezgin (eds), *New Multicultural Identities in Europe: Religion and Ethnicity in Secular Societies*, Leuven University Press, Leuven, 2014, pp. 220-221.

²⁹ O multikulturalizmu u Danskoj videti detaljnije kod: Nils Holtug, "Danish Multiculturalism, Where Art Thou?", in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism: European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 200-201.

³⁰ Riva Kastoryano, "French secularism and Islam - France's headscarf affair", in: Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero (eds), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship - A European Approach*, Routledge, London and New York, 2006, p. 58.

tražilaca azila iz Sirije, Avganistana, Iraka. Tokom 2017. godine EU je odobrila 728.470 zahteva azila, što je 44% manje u odnosu na 2016. godinu, kada je bilo oko 1,3 miliona zahteva za dobijanje azila.³¹ Ovako veliki broj migranata stvara zabrinutost na dva nivoa – bezbednosnom i kulturno-identitetskom, imajući u vidu činjenicu da migranti potiču iz država islamske kulture.

Migrantska kriza deli Evropsku uniju na dva dela – s jedne strane su zagovornici liberalnog otvorenog društva sa „politikom dobrodošlice“ i politikom otvorenih vrata (*Willkommenspolitik*), a sa druge strane su zagovornici očuvanja nacionalnih identiteta.

Sukob između ove dve strane dovodi u pitanje tekovine Evropske unije kao organizacije, ali i otvara pitanja u pogledu budućnosti evrointegracija i odnosa na realaciji evropski identitet– nacionalni identitet. Otvara se pitanje: „Da li će nacionalni identitet (ali i nacionalna bezbednost) odneti prevagu nad evropskim tekovinama demokratije, ljudskih prava i solidarnosti?“ Politika dobrodošlice, kao odgovor Nemačke na migrantsku krizu, ustuknula je pred Orbanovim stavovima o migrantima kao „trojanskom konju terorizma“ i konceptom hrišćanske demokratije koji treba da zaustavi multikulturalizam i liberalne vrednosti koje nameće Brisel. Države Višegradske grupe i baltičke države pokazale su veliki otpor prema prijemu imigranata, smatrajući ih pretnjom po nacionalne interese. Prema istraživanju javnog mnjenja sprovedenom u Poljskoj u aprilu 2016. godine, 25% Poljaka je smatralo da treba prihvatiti imigrante sa područja Bliskog istoka i Afrike, dok bi čak 60% ispitanih prihvatilo imigrante koji bi došli sa područja neke evropske države.³² Javno mnjenje baltičkih država članica Evropske unije pitanje migrantske krize posmatra kroz prizmu opasnosti po bezbednost, koja sa sobom nosi opasnosti identitetskog i kulturnog karaktera. Kultura, religija i vrednosti koju sa sobom nose migranti su u neskladu i predstavljaju opasnost po evropske hrišćanske vrednosti.³³

Migrantska kriza i izmenjena retorika u pogledu evropskih vrednosti nastavljaju ranije započeti trend jačanja popularnost desničarskih političkih partija.

U Holandiji, rad partije Pima Fortajna nastavlja Hert Vilders (*Geert Wilders*) u okviru Partije slobode (*Partij voor de Vrijheid*). Vilders posmatra islam kao nazadnu i fašističku religiju, koja ugrožava prava različitih grupa, i kao takvu je treba proterati iz Holandije. Moto ove političke stranke glasi „Što više islama kod nas, to manje slobode“. Partija se zalaže za upisivanje

³¹ European Parliament News, *Asylum and migration in the EU: facts and figures*, Internet, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20170629STO78630/eu-migrant-crisis-facts-and-figures>, 26/05/2019.

³² Monika Kopytowska, Lucasz Grabowski, „European security under threat: Mediating the crisis and constructing the order, in: Christian Karner, Monika Kopytowska (eds), *National Identity and Europe in Times of Crisis: Doing and Undoing Europe*, Emerald Publishing, Bingley West Yorkshire, 2017, pp. 83-112, p. 85.

³³ Ibidem, str. 90.

etničke pripadnosti u pasoše u Holandiji, pravno definisanje pojma asimilovanja kao preduslova za dobijanje holandskog državljanstva i nastanjivanja u ovoj zemlji, kazne za žene koje nose hidžab. U najvećem jeku migrantske krize 2015. godine, ova politička partija je predlagala referendum o vraćanju kontrole granica i odnosu prema imigraciji.³⁴

U Finskoj, nakon izbora 2015. godine, deo vladajuće koalicije postaje partija Pravi Finci (*Perussuomalaiset*), koja svoj program takođe zasniva na oštrim antiimigranskim stavovima. Ova politička partija se zalaže za odbacivanje mera pozitivne diskriminacije, zakonsku regulaciju u pogledu zabrane nastanjivanja imigranata na jednom mestu i formiranja getoa, zabranu šerijata i uvođenje oštrijih mera za objedinjavanje porodica.³⁵

U Francuskoj 2017. godine Marin Le Pen, liderka Nacionalnog fronta, plasirala se u drugi krug predsedničkih izbora. Program Nacionalnog fronta se zasniva na tvrdokornim stavovima o imigraciji – zaštiti francuskih granica, izbacivanju nelegalnih imigranata uz smanjivanje broja legalnih migranata na deset hiljada godišnje, zatvaranje „ekstremističkih džamija“, borbu protiv islamskog terorizma. U govorima pred drugi krug francuskih predsedničkih izbora Le Penova je istakla kako Makron nema plan kako da zaštiti francuski narod od islamskih opasnosti, poredeći drugi krug izbora sa referendumom o „nekontrolisanoj globalizaciji“. Kao glavne ciljeve Nacionalnog fronta navela je jedinstvo, bezbednost, zaštitu kulture, prosperitet i nezavisnost.³⁶

U Italiji veliki uspeh doživljava Severna Liga (*Lega Nord*) Matea Salvinja koja svoj program zasniva na antiimigracijskim stavovima, evroskepticizmu, rušenju „briselkog zida“, obnavljanju porodičnih vrednosti pod sloganom „Italija Italijanima“. Prema mišljenjima mnogih teoretičara, Liga predstavlja „najvažniju stranku koja se bori za suverenitet Italije.“³⁷ Čelnici ove političke partije posmatraju imigrante kao pretnju po nacionalni identitet, uzrok kriminala, društvene nesigurnosti, nezaposlenosti i zloupotrebljivače vrednosti Zapadne demokratije.³⁸

³⁴ Detaljnije videti kod: Miša Đurković, „Nova radikalna desnica u Evropi i pitanje imigracija“ u: Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (urs), *Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, AP Vojvodina, Beograd, 2017, str. 363-380, str. 377.

³⁵ Ibidem, str. 337-338.

³⁶ „Izbori u Francuskoj: Ko su Emanuel Makron i Marin Le Pen?“, *Novosti*, 24. april 2017. Internet, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:661952-IZBORI-U-FRANCUSKOJ-Ko-su-Emanuel-Makron-i-Marin-le-Pen,20/05/2019>.

³⁷ „Mateo Salvini: Kako se ruši briselski zid?“, *RTS*, 05. februar 2019. Internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/3409337/mateo-salvini-kako-se-rusi-briselski-zid.html,20/05/2019>.

³⁸ Monika Kopytowska, Lucasz Grabowski, „European security under threat: Mediating the crisis and constructing the order“, in: Christian Karner, Monika Kopytowska (ed.), *National Identity and Europe in Times of Crisis: Doing and Undoing Europe*, Emerald Publishing, Bingley West Yorkshire, 2017, pp. 83-112, p. 89.

Migrantska kriza je ubrzala trend pada koncepta multikulturalizma u Evropi. Istovremeno je ukazala na krhkost evropskog identiteta, procesa evropeizacije, unutrašnja previranja i neslaganja u okviru Evropske unije i pokazala je izuzetnu razjedinjenost i razliku u stavovima država članica u pogledu krucijalnih pitanja. Migrantska kriza je ukazala i na značajne razlike u stavovima i podele koje postoje između zapadnih članica Unije (Nemačka, Francuska, države Beneluksa) i istočnih (Mađarska, Poljska, Rumunija, baltičke države). Duboko je podelila i javno mnjenje država članica Evropske unije. Veliki deo javnosti krizu tumači kao „razaranje evropskog kulturnog identiteta putem dalje islamizacije Evrope.“³⁹ Pretnja ka razaranju i urušavanju kulturnog identiteta Evrope bio je jedan od najvažnijih razloga popularnosti desničarskih partija u mnogim državama Evropske unije, pa čak i onim tradicionalno najtolerantnijim. Sve veća popularnost i uspesi evropske desnice zasnovani su na zabrinutosti usled slabljenja nacionalnih kultura i vrednosti. Istovremeno, usled sve većeg prisustva islama u Evropi, islamofobija postaje zajednički vezivni faktor retorike svih desničarskih partija.

Imajući u vidu krhkost samog koncepta „evropskog identiteta“ postavlja se pitanje: „Da li je migrantska kriza jedini razlog urušavanja multikulturalizma u Evropi i tendencije jačanja nacionalnih identiteta i nacionalne svesti država članica?“ Odgovor na ovo pitanje je negativan. Migrantska kriza je produbila ranije nastali strah od moguće islamizacije Evrope. Teroristički napadi u evropskim prestonicama tokom ranih 2000. godina uzrokovali su bezbednosne strahove u državama članicama Evropske unije.

Velika migrantska kriza je pored bezbednosnih strahova otvorila i pitanje budućnosti identiteta Evrope. Hipotetički posmatrano, da se velika migrantska kriza nije desila, zemlje Evropske unije bi verovatno nakon nekog vremena uspele da se izbore sa ranije nastalim talasom islamofobije, ili da ga barem drže pod kontrolom.

Takođe, kada se govori o krizi multikulturalizma u Evropi, uočava se tendencija da je evropski multikulturalizam najviše „popustio“ prema pripadnicima islamske veroispovesti. U prilog ovoj tvrdnji govori i činjenica da su pojedine države Evropske unije bile spremne da u jeku migrantske krize prime pripadnike hrišćanskog porekla. Ova tendencija otvara još jedno pitanje: „Da li bi došlo do produblivanja krize multikulturalizma u Evropi da su subjekti migrantske krize bili hrišćani?“ Odgovor na ovo pitanje je u najvećoj meri negativan. Hrišćanske vrednosti su nešto što je karakteristično za evropski kontinent i evropski identitet, i istovremeno faktor koji bi mogao razviti solidarnost među državama članicama Evropske unije i, možda, čak doprineti daljoj „nadogradnji“ evropskog identiteta.

³⁹ Zlatan Jeremić, Branislav Đorđević, Željko Gajić, „Pokretači izbegličke krize – strategijska analiza“, u: Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (urs), *Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, AP Vojvodina, Beograd, 2017, str. 11-38, str. 19.

Imajući u vidu trenutno stanje u pogledu multikulturalizma u Evropi, ne može se sa stoprocentnom sigurnošću tvrditi da je evropski multikulturalizam propao. Multikulturalizam u Evropi se nalazi u fazi dubokog zastoja, ali samo u odnosu na stanovništvo evropskog kontinenta islamske veroispovesti. Pitanje evropskog multikulturalizma, a sa njim izražen trend jačanja nacionalnih identiteta država članica, transformiše se u pitanje integracije islamskih zajednica u evropsko društvo i pitanje lojalnosti islama evropskom načinu života.⁴⁰

Pad multikulturalizma u EU i moguće posledice po Srbiju

Postojeća tendencija sunovrata multikulturalizma u EU i tendencija jačanja nacionalnih identiteta država članica od velikog je značaja za Srbiju i članstvo naše zemlje u EU. U političkom identitetu građana Srbije trend evroskepticizma je izražen u velikoj meri, naročito nakon potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Građani Srbije mahom vide Evropsku uniju „kao nešto što je nepostojano, opterećeno unutrašnjim problemima, ali i kao entitet koji preuzima sve tekovine nacionalne vestfalske države (valutu, teritoriju, ingerencije centralnih vlasti, kulturni identitet...).⁴¹ Aktuelni trend pada multikulturalizma i jačanja nacionalnih identiteta država članica mogao bi dodatno da produbi evroskepticizam u Srbiji.

Kao tranzitna država, Srbija je imala iskustva sa migrantskom krizom. U jeku krize, Srbija je bila zemlja utočišta i tranzita za mnogobrojne migrante. Imajući u vidu da se granice Srbije sastoje od spoljnih granica sa državama EU, došlo je do povećanja obima u protoku ilegalne tranzitne migracije koje su nametale nove socijalne i pravne izazove za zemlju. U ovom pogledu, negativni stavovi velikog dela građana Srbije prema migrantima su slični stavovima javnog mnjenja država Višegradske grupe i baltičkih članica Evropske unije. Srbija treba da u najvećoj mogućoj meri iskoristi proces evropskih integracija kako bi razvila odgovarajući pravni okvir za razmatranje i regulisanje pitanja migracija.⁴²

Imajući u vidu da Srbija ima veliki procenat etničkih manjina koji žive na njenoj teritoriji, prvenstveno treba da uči iz pozitivnih iskustava država članica EU u pogledu razvoja multikulturalizma. Srbija treba da razvija svoj

⁴⁰ Jelica Gordanić, „Multikulturalizam u Evropi – zastoj ili sunovrat“, *Evropsko zakonodavstvo*, br. 66, 2018, str. 321.

⁴¹ Nenad Stekić, „Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije“, *Međunarodna politika*, god. LXVIII, br. 1166-67, 2017, str. 17.

⁴² Detaljnije videti kod: „Vladimir Grečić, Srbija nasred migrantske rute: koju cenu mora da plati kao tranzitna zemlja?“, u: Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (urs), *Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, AP Vojvodina, Beograd, 2017, str. 189-212.

sopstveni model multikulturalizma i izbegne iskustvo EU u pogledu pada multikulturalizma. Takav pravac bi u velikoj meri smanjio evroskeptizam i doprineo jačanju evrointegracija Srbije.

Bibliografija

- Allen, Chris, "Islamophobia and the Crises of Europe's Multiculturalism", in: Erkan Toğuşlu, Johan Leman, İsmail Mesut Sezgin (eds), *New Multicultural Identities in Europe: Religion and Ethnicity in Secular Societies*, Leuven University Press, Leuven, 2014, pp. 213-228.
- Banting, Keith, Kymlicka, Will, "Do Multiculturalism Policies Erode the Welfare State?", School of Policy Studies, Queen's University, Working Paper 33, December 2004, Internet, https://qspace.library.queensu.ca/bitstream/handle/1974/14872/Banting_et_al_2004_Do_Multiculturalism_Policies.pdf?jsessionid=097045BD38D2BC1C85096DAE4677973B?sequence=1, 22/09/2018.
- Borevi, Karin, "The Political Dynamics of Multiculturalism in Sweden", in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism - European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 138-160.
- Bousetta, Hassan, Jacobs, Dirk, "Multiculturalism, citizenship and Islam in problematic encounters in Belgium", in: Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero (eds), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship - A European Approach*, Routledge, London and New York, 2006, pp. 23-36.
- Colombo, Enzo, *Multiculturalisms*, Sociopedia.isa, 2014, pp. 1-17. Internet, <http://www.sagepub.net/isa/resources/pdf/Multiculturalisms.pdf>, 10/05/2019.
- Đurković, Miša, „Nova radikalna desnica u Evropi i pitanje imigracija“, u: Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (urs), *Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Pokrajinski zaštitnik građana - ombudsman, AP Vojvodina, Beograd, 2017, str. 363-380.
- EU migrant crisis: facts and figures. Internet, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/society/20170629STO78630/eu-migrant-crisis-facts-and-figures>, 26/05/2019.
- Grečić, Vladimir, Korać, Srđan, „Politički diskurs ekstremne desnice u Zapadnoj Evropi: pitanje imigracije“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXIV, br. 2, 2012, str. 202-232.
- Grečić, Vladimir, „Srbija nasred migrantske rute: koju cenu mora da plati kao tranzitna zemlja?“, u: Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (urs), *Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti*,

- Institut za međunarodnu politiku i privredu, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, AP Vojvodina, Beograd, 2017, str. 189-212.
- Gordanić, Jelica, „Multikulturalizam u Evropi – zastoj ili sunovrat?“, *Evropsko zakonodavstvo*, Br. 66, 2018, str. 304-322.
- Holtug, Nils, “Danish Multiculturalism, Where Art Thou?“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism: European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 190-215.
- „Izbori u Francuskoj: Ko su Emanuel Makron i Marin Le Pen?“, *Novosti*, 24. april 2017. Internet, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:661952-IZBORI-U-FRANCUSKOJ-Ko-su-Emanuel-Makron-i-Marin-le-Pen,20/05/2019>.
- Jennings, Jeremy, “Citizenship, Republicanism and Multiculturalism in Contemporary France“, *British Journal of Political Science*, Vol. 30, No. 4 (October 2000), pp. 575-597.
- Jeremić, Zlatan, Đorđević, Branislav, Gajić, Željko, „Pokretači izbegličke krize – strategijska analiza“, u: Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (urs), *Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Pokrajinski zaštitnik građana – ombudsman, AP Vojvodina, Beograd, 2017, str. 11-38.
- Karolewski, Ireneusz Pawel, “European Identity Making and Identity Transfer“, *Europe-Asia Studies*, Vol. 63, No. 6, Elites and Identities in Post-Soviet Space (August 2011), pp. 935-955.
- Kastoryano, Riva, “French secularism and Islam – France’s headscarf affair“, in: Tariq Modood, Anna Triandafyllidou and Ricard Zapata-Barrero (eds), *Multiculturalism, Muslims and Citizenship – A European Approach*, Routledge, London and New York, 2006, pp. 57-69.
- Kopytowska, Monika, Grabowski, Lucasz, “European security under threat: Mediating the crisis and constructing the order“, in: Christian Karner, Monika Kopytowska (eds), *National Identity and Europe in Times of Crisis: Doing and Undoing Europe*, Emerald Publishing, Bingley West Yorkshire, 2017. pp. 83-112.
- Košutić, Budimir, „Kako razumeti pojam evropski identitet“, *Evropske sveske*, br. 1, 2017, str. 4-10.
- Kukathas, Chandran, *The Liberal Archipelago: A Theory of Diversity and Freedom*, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Kymlicka, Will, *Multiculturalism: Success, Failure and the Future*, Migration Policy Institute, Washington DC, 2012.
- Lopandić, Duško, Gordanić, Jelica, “Europeanization Process as an element of national states identity in the European Union“, in: Pero Petrović, Milovan Radaković (eds), *National and European Identity in the Process of European Integration*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2012, pp. 15-25.

- Lopandić, Duško, *Moguća Evropa i godine pred nama – Evropska unija, Srbija i svet u promenama*, Institut za evropske studije, Beograd, 2018.
- Magnone, Jose, “The Europeanization of Portugal (1986-2006)“, *Nacao e Defesa*, No. 115, 2006, pp. 9-28.
- „Mateo Salvini: Kako se ruši briselski zid?“, *RTS*, 05. februar 2019. Internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/3409337/mateo-salvini-kako-se-rusi-briselski-zid.html>, 20/05/2019.
- Pročišćene inačice Ugovora o Europskoj uniji i Ugovora o funkcioniranju Europske unije. Internet, <http://www.mvep.hr/custompages/static/hrv/files/pregovori/111221-lisabonski-prociscena.pdf>
- Samardžić, Slobodan, „Da li se danas može govoriti o ‘evropskom identitetu’?“, *Evropske sveske*, br. 1, 2017, str. 19-24.
- Scholten, Peter, “The Dutch Multicultural Myth“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 97-119.
- Stekić, Nenad, „Evroskepticizam kao činilac političkog identiteta građana Srbije“, *Međunarodna politika*, god. LXVIII, br. 1166-67, 2017. str. 5-21.
- Subošić, Dane, Vasiljević, Ivana M., „Migrantska kriza kao izazov za očuvanje nacionalnog identiteta članica EU“, *Vojno delo*, br. 2, 2017, str. 78-89.
- Villard, Florent, Sayegh, Pascal-Yan, “Redefining a (Mono)cultural Nation: Political Discourse against Multiculturalism in Contemporary France“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 236-254.
- Wasmer, Martina, “Public Debates and Public Opinion on Multiculturalism in Germany“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 163-189.
- Włoch, Renata, “Poland: Multiculturalism in the Making?“, in: Raymond Taras (ed.), *Challenging Multiculturalism – European Models of Diversity*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013, pp. 257-278.

THE DECLINE OF MULTICULTURALISM AS A FACTOR IN STRENGTHENING THE NATIONAL IDENTITY OF THE EU MEMBER STATES

ABSTRACT

In the last ten years there has been a lot of rhetoric about failure of the concept of multiculturalism in Europe. The paper aims to present reasons why concept of multiculturalism in EU had failed. Failure of multiculturalism in EU as a result had a gradual strengthening of the national consciousness and rise of national identities of EU member states. The paper points out the lack of a single model of EU multiculturalism, the emergence of Islamophobia in the EU in the early 2000s and explains the fragility of the concept of European identity. Migrant crisis, started in 2015, represents the latest stage in the backdrop of multiculturalism in the EU. All those tendencies had caused Euroscepticism, the weakening of European identity, rise of right-wing parties and gradual strengthening of national identities of the EU member states. The paper concludes that the most important problems of European multiculturalism are integration of Islam into European society, as well as loyalty of Islam to the European way of life.

Key words: multiculturalism, European Union, national identity, Islamophobia, European identity, right-wing parties, Euro-skepticism.

UDK 305-055.1/.2
Bibliid 0543-3657, 70 (2019)
God. LXX, br. 1175, str. 22–33
izvorni naučni rad
Primljen: 30.5.2019.

*Ivan DUJIĆ*¹

(Ne)osnovanost hegemonističkog maskuliniteta: kratka uporedna analiza

SAŽETAK

Rad se temelji na kratkoj uporednoj analizi dinamičnog razvoja društva i države kroz prizmu hegemonističkog maskuliniteta i polne neravnopravnosti, bez obzira na to što politika i pravo podstiču i štite polnu ravnopravnost. Cilj istraživanja je da se ukaže na to da polna ravnopravnost teži da ospori hegemonistički maskulinitet kao nezamenljivu osnovu za normativnu heteroseksualnost. Polazi se od toga da je hegemonistički maskulinitet neosnovan, ne samo sa stanovišta politike i prava, već i zato što nije u skladu s načelima savremene države. S druge strane, sa stanovišta ekonomije i sociologije hegemonistički maskulinitet je osnovan, što podržava postavljenu hipotezu ovoga rada: hegemonistički maskulinitet predstavlja paradoks pošto nesvesno teži da zanemari politiku, pravo i polnu ravnopravnost.

Ključne reči: hegemonistički maskulinitet, polna (ne)ravnopravnost, normativna heteroseksualnost, društvo, ekonomija, politika, pravo, sociologija, savremena država.

Uvod

Nastanak i dinamičan razvoj društva i države obeleženi su ulogom muškaraca koji su primarno određivali tokove razvoja. Muškarci su, u ime

¹ Naučni saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd,
E-mail: ivan@diplomacy.bg.ac.rs

Rad je realizovan u okviru projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti” Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Evidencioni broj projekta: 179029.

društva i države, stolicima nastojali da budu jedini pokretači tokova razvoja kako bi održavali sistem pravila, zastupajući ideju da su društvo i država rezultat neprekidnih, složenih i višestrukih odnosa. Zahvaljujući ekonomskim, političkim i kulturnim odnosima, proces ekonomskih, političkih i kulturnih integracija unutar društva i države teče kontinuirano.

Proučavanje uloge muškaraca u dinamičnom razvoju društva i države, kao i njeno povezivanje s hegemonističkim maskulinitetom predstavlja izazov za istraživače društvenih nauka. U literaturi brojne definicije hegemonističkog maskuliniteta potvrđuju da su se mnogi istraživači bavili proučavanjem ove složene pojave u cilju definisanja pojma hegemonističkog maskuliniteta. U radu se razmatra ovaj oblik maskuliniteta, kao obrasca ponašanja (pattern of practice), pošto on predstavlja osnovu za višestruko sagledavanje uloge muškaraca u dinamičnom razvoju društva i države.²

Dok su poslednja dva stoleća protekla u razvoju, širenju značaja i unapređivanju ljudskih prava u okviru razvoja društva i države, ovo stoleće odlikuje se razvojem mehanizama za ublažavanje hegemonističkog maskuliniteta, kao i unapređivanjem polne ravnopravnosti. Činjenica je da su u prethodnim stolicima u mnogim državama usvojeni paktovi o ljudskim pravima.³ U ovom stoleću politika i pravo dovode u pitanje hegemonistički maskulinitet, dok je on i dalje prisutan u ekonomiji i sociologiji.

Na bazi kratke uporedne analize – primenom metoda komparacije – rad predstavlja pokušaj da se odgovori na pitanje: Da li je sa ekonomskog aspekta uvek aktuelni hegemonistički maskulinitet neosnovan u politici i pravu, budući da je nespojiv s brojnim međunarodnim ugovorima i zakonima kojima se štite ljudska prava? U tom smislu Povelja Ujedinjenih nacija (UN) predstavlja važan dokument na kome je izgrađen sistem međunarodnih ugovora i višestrukih odnosa među državama. Dok se u ekonomiji i sociologiji hegemonistički maskulinitet vidi kao nešto što potvrđuje stolicima dominantnu ulogu muškaraca, posebno u svetu javnog, politika i pravo pokazuju da ne postoji osnovanost ovog oblika maskuliniteta.

Takođe, rad predstavlja pokušaj da se hegemonistički maskulinitet u jednoj državi sagleda kao svojevrsan paradoks zato što nije skladu s temeljima savremene države u koje je, između ostalog, ugrađeno i načelo poštovanja polne ravnopravnosti. Umesto da u potpunosti ustupi mesto polnoj ravnopravnosti, hegemonistički maskulinitet, kao prećutna dogma, opstaje u složenim odnosima, posebno ekonomskim i socijalnim. Zato treba poći od hipoteze da hegemonistički maskulinitet krije veliki paradoks koji

² Dujić je u svojim istraživanjima prvobitno koristio prevod engleskog termina "hegemonic masculinity" u značenju „hegemonija muškosti“. U narednim istraživanjima autor preinačuje prevod u „hegemonistički maskulinitet“ koji se upotrebljava i u ovome radu. Za prvobitni prevod termina videti: Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: Od početka procesa globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017, str. 128.

se odnosi na nesvesnu težnju da se zanemare politika i pravo, posebno kada je reč o uspostavljanju i negovanju odnosa u svetu javnog. Hegemonistički maskulinitet zapravo negira primenu načela polne ravnopravnosti koje predstavlja osnovu sveukupnih odnosa u XXI stoleću, kako unutar države, tako i među državama.

Hegemonistički maskulinitet: višestruko sagledavanje ovog oblika maskuliniteta

Savremenija istraživanja u društvenim naukama pokazuju da mesto i uloga pojedinca zavise od toga kako se on ili ona vrednuju u svetu javnog. Dok pravo svoje izvore nalazi u običajima, zakonima, međunarodnim ugovorima, kao i u domaćoj i međunarodnoj sudskoj praksi i štiti pojedinca u korist jednakosti građana i polne ravnopravnosti, ekonomija se prećutno oslanja na običaje u skladu s kojima su stolicima definisane uloge među polovima.⁴

Običajna pravila čine osnovu za utemeljenje prava, ali i ekonomije kada se ukazuje na tradicionalno podeljene uloge među polovima. Polazeći od jedne od definicija običaja, prema kojoj se on definiše kao „nešto što ljudi rade u određenom društvu prema ustaljenoj praksi“, dolazi se do objašnjenja da je reč o specifičnim radnjama tipičnim za određeno društvo.⁵ U ostvarivanju ovih radnji polovi imaju podeljene uloge koje se nazivaju socijalnim ulogama. One čine osnovu normativne heteroseksualnosti. Griffin (Griffin), koju citira Dujić, ukazuje na činjenicu da normativna heteroseksualnost predstavlja binarne odnose između muškaraca i žena, koji su kao takvi jedino društveno prihvatljivi, posebno sa ekonomskog aspekta.⁶

Složeni, stolicima izgrađeni binarni odnosi između muškaraca i žena predstavljaju polaznu osnovu za njihovo društveno uređenje. Ovde je reč o

³ “The International Covenant on Civil and Political Rights”, The General Assembly of the United Nations, 1966, Internet, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf>, 11/072019/.

⁴ Nova istraživanja pokazuju da tradicionalne uloge polova sa ekonomskog i sociološkog aspekta imaju prećutno uporište u radu Svetske banke – međunarodne ekonomske organizacije. Na tradicionalnu ulogu polova, posmatrano kroz rad Svetske banke, ukazuje Griffin. Videti: Penny Griffin, “Neoliberalism and the World Bank: economic discourse and the (re)production of gendered identity(ies)”, Policy Futures in Education, Vol. 5, No. 2, 2007, p. 229.

⁵ The Longman Dictionary of Contemporary English, the 5th edition.

⁶ Penny Griffin, “Sexing the Economy in a Neo-liberal World Order: Neo-liberal Discourse and the (Re)Production of Heteronormative Heterosexuality”, The British Journal of Politics & International Relations (BJPIR), Vol. 9, No. 2, 2007, p. 233. Takođe videti i: Ivan Dujić, “The UK at a Crossroads: Re-puzzling over the Functioning of International Relations in Europe and Globalisation after Brexit”, The Review of International Affairs, Vol. LXVIII, No. 1168, 2017, p. 93.

prećutnom prihvatanju socijalnih uloga polova. Zato se može reći da normativna heteroseksualnost i binarni odnosi pod uticajem globalnog diskursa o ljudskim pravima ne traže svoje utemeljenje u hegemonističkom maskulinitetu, već počivaju na solidarnosti oba pola u ostvarivanju socijalnih uloga.

Stvarnost, međutim, pokazuje da normativna heteroseksualnost nije sasvim pretrpela promene u pogledu uloge muškaraca u ostvarivanju socijalnih uloga. Umesto da se u tom pogledu postigne potpuna ravnopravnost polova, postojanje hegemonističkog maskuliniteta ukazuje na to da se i savremene države ne odriču opšteg diskursa o većoj socijalnoj ulozi muškaraca u odnosu na žene. Ovo tvrđenje, između ostalog, potkrepljuje primer savremene Kanade u kojoj se normativna heteroseksualnost i dalje zasniva na hegemonističkom maskulinitetu.

U svojim istraživanjima Lasar (Lazar) ukazuje na činjenicu da je Kanada normativnu heteroseksualnost dugo temeljila na podređenom statusu žena u društvu i državi.⁷ Citirajući Lasarovu, i Zaher ističe težnju muškaraca da budu superiorniji činilac u svetu javnog, zadržavajući nadređen odnos prema ženama u društvu.⁸ Zahvaljujući takvom statusu muškaraca u sferama društvenog života, hegemonistički maskulinitet u Kanadi, ali i drugim razvijenim savremenim državama pokazuje da muškarci nastoje da zadrže dominantnu ulogu. Potreba muškaraca da zadrže primarno mesto u društvu i državi može se objasniti činjenicom da je hegemonistički maskulinitet istorijska tekovina. To znači da je on stolecima bio osnova za argumentaciju da su muškarci nezamenljiv činilac koji pozitivno utiče na promene u društvu, kao i na konstituisanje, dalje funkcionisanje i sukcesiju države.

S druge strane, trend nezaustavljivog razvoja i postepenog širenja novih ideja u pojedinim društvima proizveo je pozitivne promene u odnosu muškaraca prema ženama. Jedan od koraka u tom pravcu bio je podizanje nivoa svesti o neophodnosti učešća žena u svetu javnog. Tako su, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) nakon građanskog rata aktivistkinje dale doprinos istrajnoj borbi za poboljšanje statusa žena – zagovaranjem ideje o njihovoj ravnopravnosti u društvu i državi.⁹

Rad na konkretizaciji ideje o ravnopravnosti žena u društvu i državi doveo je do primetne krize hegemonističkog maskuliniteta. Zahvaljujući ovoj ideji, žene su, kako istraživanja pokazuju, stekle uticaj u svetu javnog, što im je omogućilo da pozitivno utiču na proces donošenja političkih i drugih odluka. Međutim, odabrana literatura ukazuje na to da su žene, na primer,

⁷ Ruthy Lazar, "Negotiating Sex: The Legal Construct of Consent in Cases of Wife Rape in Ontario, Canada", *Canadian Journal of Women and the Law*, Vol. 22, No. 2, 2010, pp. 330-331.

⁸ Ibid.

⁹ Elizabeth Cady Stanton, *Elizabeth Cady Stanton*, Harper&Brothers Publishers, New York 1922, pp. 249-250.

u Severnoj Irskoj i Južnoj Africi, gde su bili izraziti znaci krize hegemonističkog maskuliniteta, brzo počele da trpe nasilje od strane muškaraca u svetu javnog.¹⁰

Polazeći od činjenice da pravo putem zakona i međunarodnih ugovora deluje u korist promena u društvu s ciljem da poboljša status žena u svetu javnog, postavlja se intrigantno pitanje: Šta je doprinelo da hegemonistički maskulinitet u ekonomiji, uprkos krizi, opstane? Na ovo pitanje nadovezuje se i sledeće intrigantno pitanje: Da li se u politici i pravu teži ka potiskivanju ovoga oblika maskuliniteta u korist polne ravnopravnosti, ili se u ime ekonomije neguje recidiv u vidu starih socijalnih uloga među polovima? Na ova pitanja Mil (Mill) odgovora ukazivanjem na uspostavljeni „monopol jačeg pola“, gde muškarac u odnosima sa ženom „ne može prihvatiti ideju da živi s nekim ko je ravnopravan s njim“.¹¹

Znaci krize hegemonističkog maskuliniteta postaju vidni u društvima i državama s preovlađujućim diskursom o uticaju muškaraca zbog viđenja da su samo oni sposobni da stvaraju i menjaju svet javnog. Ovaj diskurs oslanja se na klasično ekonomsko viđenje da muškarci snose teret produktivnog. To podrazumeva njihovu sposobnost da planiraju i realizuju velike projekte čiji je dugoročan cilj povezivanje prostora unutar granica jedne države. Radeći na povezivanju prostora muškarci održavaju svet javnog i produktivnog, što dovodi do toga da hegemonistički maskulinitet, uprkos krizi, teži da opstane. Pri tome se zanemaruje pravo koje čini diskurs o polnoj ravnopravnosti uvek aktuelnim.

Nasuprot diskursu o uticaju muškaraca u društvu i državi, postoji opšteprihvaćeni diskurs o polnoj ravnopravnosti. Prema tom diskursu, žene pozitivno doprinose ostvarivanju sveukupnih promena u društvu i državi. Zahvaljujući tome, hegemonistički maskulinitet prestaje da postoji kao nezamenjiva osnova normativnoj heteroseksualnosti.

Pravo, koje deluje u korist opšteprihvaćenog diskursa o polnoj ravnopravnosti, potvrđuje da je došlo do sveukupnih promena u društvu i državi. Aktuelan diskurs o polnoj ravnopravnosti u kontekstu prava počiva na tome da je ženama u pojedinim državama dozvoljeno da uzmu veće učešće u svetu javnog.¹² U tom smislu, hegemonistički maskulinitet –

¹⁰ Erin Tunney, “Women in Peace Processes”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 38, No. 1, 2014, p. 128.

¹¹ John Stuart Mill, *The Subjection of Women*, Longmans, Green, Reader, and Dyer, London, 1869, p. 91.

¹² Status žena je u tolikoj meri zaštićen da su postale predmet brojnih međunarodnih ugovora kojima se štite njihova prava i, shodno tome, zabranjuje bilo kakav oblik nasilja, uključujući i mučenje kao njegovog najekstremnijeg oblika. O ovome videti, na primer u: Malcolm Shaw, *International Law*, Sixth edition, Cambridge University Press, Cambridge 2008, p. 327.

sagledan u kontekstu negovanja i daljeg unapređenja diskursa o polnoj ravnopravnosti – smatra se neosnovanim u pravu.

Međunarodno pravo, posebno međunarodno javno pravo – zasnovano na međunarodnim ugovorima i odlukama međunarodnih organizacija – razvijalo se i u pravcu traganja za odgovorom na aktuelno pitanje statusa pojedinca. Reč je o viđenju pojedinca, bez obzira na pol, kao subjekta međunarodnog javnog prava koji doprinosi uspostavljanju i negovanju višestrukih odnosa među državama. Rezultat ovih odnosa su međunarodne organizacije koje se, između ostalog, bave i statusom pojedinca.¹³

Nastanak UN kao univerzalne međunarodne organizacije vezuje se za Povelju koja čini osnovu dugoročnog razvoja složenog sistema međunarodnih ugovora, koji funkcioniše kao izuzetno razgranat i složen sistem od Drugog svetskog rata. Posmatrano sa aspekta polne ravnopravnosti, Povelja UN smatra se polazištem Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine.¹⁴ Shodno članu 2 Deklaracije zabranjuju se svi oblici nejednakosti među pojedincima, uključujući i polnu.

U okviru borbe za bolji status pojedinca, borba za bolji status žena je opravdana zahvaljujući opšteprihvaćenom diskursu o sposobnosti žena da zajedno s muškarcima učestvuju u svetu javnog, o čemu svedoči njihov status saodlučilaca u donošenju ekonomskih, političkih i drugih odluka u društvu i državi. Ovo tvrđenje potkrepljuje član 2 Deklaracije, u kome se navodi da „svakome pripadaju sva prava i slobode (...) bez razlike na rasu, boju kože, pol, jezik, versku opredeljenost, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno poreklo, imovinu, rođenje ili drugi kvalitet“.¹⁵ Posmatrano isključivo u kontekstu prava to znači da pojedinac (p)ostaje i vrednuje se kao globalna individua, nezavisno od navedenih osobina.

Međunarodno javno pravo *per se* proširuje pojam pojedinca tako što ga ne ograničava samo na muškarca kao pripadnika određene rase, izgleda, pola, jezika, vere i drugih osobina koje ga stolicima stavljaju u dominantan položaj u društvu i državi. Ono tretira hegemonistički maskulinitet kao neosnovan zato što se međunarodno javno pravo razvija u pravcu podržavanja globalnog diskursa o polnoj i drugim vidovima ravnopravnosti. Dakle, međunarodno javno pravo se ne zasniva na hegemonističkom maskulinitetu, već na načelu polne i drugih oblika ravnopravnosti.

¹³ U tom smislu videti, na primer: The United Nations, Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice, 1945, paragraph 2; Universal Declaration of Human Rights, 1948, Article 2, paragraph 1. Takođe videti i: Boris Krivokapić, Međunarodno javno pravo, Poslovni i pravni fakultet, Institut za uporedno pravo, Beograd 2017, str. 115.

¹⁴ “Universal Declaration of Human Rights”, The United Nations, 1948, Internet, http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, 11/072019/.

¹⁵ Ibid.

Osim prava, i politika naginje ka osporavanju osnovanosti hegemonističkog maskuliniteta, zbog porasta značaja globalnog diskursa o polnoj ravnopravnosti. Zapravo, u politici se teži ka konkretizaciji znanja i sposobnosti pojedinaca, uključujući sve više i žene kako bi polna ravnopravnost dodatno dobila na značaju. Doduše, novija istraživanja Blanšarda (Blanchard) pokazuju da hegemonistički maskulinitet u nekim slučajevima može biti prisutan uprkos preovlađujućem diskursu o polnoj ravnopravnosti. Citirajući Marusku, Blanšard ukazuje na politiku spoljne bezbednosti, koja je došla do izražaja prilikom terorističkog napada u SAD-u 2001. godine, kada je hegemonistički maskulinitet dobio na značaju i ispoljio tendenciju da se radikalno transformiše u hiper maskulinitet.¹⁶

Za razliku od polne neravnopravnosti zasnovane na ekonomskim odnosima, polna ravnopravnost se vezuje za diskurs po kome muškarci nisu jedini akteri u društvu i savremenoj državi. U uobličavanju društva i definisanju savremene države i žene igraju važnu ulogu, delujući u politici i pravu u sinergiji s muškarcima. Skvires, koga citira Dermot (Dermott), ukazuje na to da je potreba za ravnopravnim učešćem muškaraca i žena u politici, kao na primer u slučaju sprovođenja politike obrazovanja, značajna u definisanju savremene države.¹⁷

Ravnopravno učešće oba pola u politici pozitivno utiče na povećanje bezbednosti savremene države. Značajna uloga žena zapaža se u njihovoj istrajnosti da budu uticajne ličnosti u definisanju savremene države – ravnopravnim učešćem u korist potrebe da se osmisle kvalitetne politike koje imaju za cilj povećanje nivoa bezbednosti, ali i prosperiteta države. Umesto da kreiranje politika bude rezultat hegemonističkog maskuliniteta, kao što je to ranije bio slučaj, veće učešće žena u politici znači da politika svoje uporište traži u globalnom diskursu o polnoj ravnopravnosti.

Analizom odnosa između muškaraca i žena dolazi se do mogućeg odgovora na pitanje osporavanja hegemonističkog maskuliniteta u politici i pravu, posebno u međunarodnom javnom pravu, bez obzira na njegovu osnovanost u ekonomiji i sociologiji. Polazeći od činjenice da pripadnici oba pola izgrađuju odnose na kojima se zasniva društvo i koje država u skladu s odgovorajućim zakonima nastoji da sankcioniše, polna ravnopravnost – kao relativno nov diskurs – u pravu neprestano teži da potisne hegemonistički maskulinitet.

Za razliku od prava i politike, hegemonistički maskulinitet je i dalje izražen u ekonomiji, uprkos značajnom doprinosu žena u menjanju sveta javnog, iz jednostavnog razloga što ekonomiju, na primer, u sferi javnih

¹⁶ Eric M. Blanchard, "Rethinking International Security: Masculinity in World Politics", *The Brown Journal of World Affairs*, Vol. 28, No. 4, 2014, p. 73.

¹⁷ Esther Dermott, "Troops to Teachers: Solving the Problem of Working-Class Masculinity in the Classroom", *Critical Social Policy*, Vol. 32, No. 2, 2012, p. 226.

finansija teže da definišu, vode i kontrolišu muškarci. Definisana kao ekonomija s prevlašću muškaraca, država je rezultat istorijskog procesa i hegemonističkog maskuliniteta u kome je došlo do isprepletanih ekonomskih odnosa, prvenstveno među muškarcima.¹⁸

Šta predstavlja dokaz da polna ravnopravnost u politici i pravu ima veći značaj u odnosu na ekonomiju i sociologiju gde preovlađuje hegemonistički maskulinitet? Nastojanje i posvećenost žena da se bore ne samo za ekonomska, već i druga ljudska prava neminovno traže da se hegemonistički maskulinitet preispita kao činilac koji je nespojiv s politikom, posebno s pravom. Neosnovanost hegemonističkog maskuliniteta temelji se na protivrečnosti diskursa o polnoj ravnopravnosti. Diskusiju bi, između ostalog, trebalo usmeriti u pravcu daljeg traženja odgovora na pitanje: Da li, i u kojoj meri, polna ravnopravnost utiče na sveukupan razvoj društva i savremene države u poređenju s hegemonističkim maskulinitetom?

Diskusiju o polnoj ravnopravnosti moguće je proširiti i na međunarodno javno pravo koje ispoljava tendenciju da hegemonistički maskulinitet dodatno učini neosnovanim. Ovu tvrdnju potvrđuju izvori međunarodnog javnog prava, poput međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Odabrana literatura ukazuje, na primer, na Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, kao i na Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine.¹⁹

Razvoj društva i države, sa osloncem na globalni diskurs o polnoj ravnopravnosti – posredno potvrđen paktovima o ljudskim pravima – dostigao je viši stepen, pošto je proširen krug uživalaca ljudskih prava. Naime, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima sadrži odredbu prema kojoj su muškarci i žene ravnopravni uživaoci ljudskih prava.²⁰ Ovaj globalni diskurs o polnoj ravnopravnosti osporava osnovanost hegemonističkog maskuliniteta i u svim drugim međunarodnim ugovorima koji se odnose na ljudska prava.

Zahvaljujući diskursu o polnoj ravnopravnosti, žene su tokom XX stoleća dobile značajno mesto u svetu javnog. Danas, zajedno s muškarcima, one proširuju uzan krug učesnika u razvoju međunarodnog javnog prava. Međunarodno javno pravo se više ne vezuje za hegemonistički maskulinitet, već podržava aktivno učešće žena u svetu javnog. Zbog aktuelnog diskursa

¹⁸ Penny Griffin, "Sexing the Economy in a Neo-liberal World Order: Neo-liberal Discourse and the (Re)Production of Heteronormative Heterosexuality", op. cit., pp. 222-223.

¹⁹ Videti: The General Assembly of United Nations, The International Covenant on Civil and Political Rights; The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966.

²⁰ The General Assembly of United Nations, The International Covenant on Civil and Political Rights, Article 2; The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Article 2-3.

o polnoj ravnopravnosti u politici i pravu neosnovana je tvrdnja su muškarci stalni nosioci obaveza, odgovornosti i stvaraooci u svetu javnog.

Učešće muškaraca u svetu javnog u vidu hegemonističkog maskuliniteta je deo prošlosti. Međutim, hegemonistički maskulinitet zadržao je svoje mesto u ekonomiji i sociologiji, koje i dalje prećutno podržavaju vodeću ulogu muškaraca, što je u suprotnosti s diskursom o polnoj ravnopravnosti za koju se zalažu politika i pravo. Globalno posmatrano, ekonomija i sociologija deluju tako da podržavaju osnovanost hegemonističkog maskuliniteta.

Što se ekonomije tiče, odnosi među polovima – koje diktira hegemonistički maskulinitet – ukazuju na to da su muškarci u većini slučajeva sposobni da uspostave hijerarhijske odnose, posebno ekonomske, ne samo prema ženama, već i među njima, u korist ekonomskih i socijalnih razlika. Novija istraživanja ukazuju na činjenicu da ekonomski odnosi deluju u pravcu produbljivanja razlika u odnosima među polovima, pri čemu su muškarci akteri koji nastoje da ove razlike iskoriste u cilju održavanja hijerarhijskih odnosa. Brojna literatura upućuje na istraživanja Spajk-Petersonove (Spike-Peterson) u kojima se muškarci prepoznaju kao primarni akteri u hijerarhijskim odnosima među polovima.²¹

Sa aspekta sociologije, polna neravnopravnost – koja polazi od ekonomskih odnosa – počiva na podeljenim socijalnim ulogama. Ovu činjenicu potkrepljuje literatura koja se odnosi, na primer, na sociološka istraživanja odnosa u SAD-u, gde se navodi da je ova savremena država utemeljena na normativnoj heteroseksualnosti, odnosno heteronormativnom društvu (*heteronormative society*).²² SAD, ali i druge savremene države sveta temelje se na normativnoj heteroseksualnosti u kojoj su odnosi muškaraca i žena zasnovani na ekonomskim i hijerarhijskim odnosima, kao i na podeljenim socijalnim ulogama.

Dinamičan razvoj društva i savremene države zasniva se na polnoj ravnopravnosti, gde žene učestvuju u osmišljavanju politika, za razliku od prošlosti kada je to isključivo bila privilegija muškaraca. Zalaganje i istrajna borba za ravnopravnost žena doveli su do jačanja globalnog diskursa o polnoj ravnopravnosti i neminovnosti da se hegemonistički maskulinitet, sa stanovišta savremene države, smatra neosnovanim zbog smanjenog uticaja muškaraca u svetu javnog.²³ Može se reći da, za sada, jedino politika i pravo

²¹ V. Spike Peterson, *A Critical Rewriting of Global Political Economy*, Routledge, London 2004, p. 18.

²² OpenStax College, *Introduction to Sociology*, Rice University, Houston 2013, p. 260.

²³ Konel i Meseršmit su u svojim istraživanjima zapazili da postoji tendencija da muškarci imaju manji uticaj u odnosu na žene u društvu i savremenoj državi. Videti: R. W. Connell and James W. Messerschmidt, "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept", *Gender and Society*, Vol. 19, No. 6, 2005, p. 835.

deluju u korist jačanja aktuelnosti globalnog diskursa o polnoj ravnopravnosti, posebno nakon usvajanja Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i odgovarajućih paktova.

Pošto se dinamičan razvoj društva i države ne zasniva samo na različitim vidovima razvoja, već i na starim podeljenim ulogama među polovima – kojima su više sklona tradicionalna društva – postavlja se pitanje: Da li je hegemonistički maskulinitet u potpunosti prevaziđen kao fenomen ili je i dalje aktuelan? Odgovor na postavljeno pitanje zavisi od toga kako se vidi uloga muškaraca u razvoju društva i države, i kako se hegemonistički maskulinitet vrednuje kao fenomen.

Zaključak

Pitanje diskursa o ulozi muškaraca u politici, pravu i u svetu javnog dovelo je do novog definisanja normativne heteroseksualnosti – umesto hegemonističkog maskuliniteta polna ravnopravnost postaje globalni diskurs. Kratka uporedna analiza u ovome radu, primenom metode komparacije, pokazuje da politika i pravo nastoje da daju doprinos utemeljenju normativne heteroseksualnosti koja se oslanja na polnu ravnopravnost. Pri tome, diskurs o glavnoj ulozi muškaraca postaje zastareo i neprihvatljiv u odnosu na novine u svetu javnog.

Rezultat dugotrajne i istrajne borbe žena za ravnopravnost u ostvarivanju svojih prava jeste tendencija hegemonističkog maskuliniteta da ustupi mesto polnoj ravnopravnosti. Zbog aktuelnog diskursa o polnoj ravnopravnosti, hegemonistički maskulinitet postao je prevaziđen u politici i pravu, ali je opstao u ekonomiji i sociologiji. Borba žena za njihova prava i, šire gledano, polnu ravnopravnost nema isti učinak u ekonomiji i sociologiji kao u pravu i, posebno, u politici gde se žene nadmeću s brojnijim muškarcima kako bi aktivno učestvovala u definisanju sveta javnog.

Da li politika i pravo zavise od uticaja hegemonističkog maskuliniteta u savremenoj državi? Činjenica je da politika i pravo u savremenoj državi ne dozvoljavaju da se hegemonistički maskulinitet ponovo pojavi zbog njegovog nazadnog uticaja na razvoj društva i države. Preciznije, politika i pravo pozitivno utiču na redefinisane normativne heteroseksualnosti u korist polne ravnopravnosti. Oni ne zavise kao nekada od ovog oblika maskuliniteta, kao što je to slučaj u ekonomiji i sociologiji. Doduše, hegemonistički maskulinitet koji je prisutan u ekonomiji i sociologiji predstavlja paradoks, pošto nesvesno zanemaruje politiku, pravo i polnu ravnopravnost. A upravo je polna ravnopravnost jedan od preduslova na kojima počiva egzistencija savremene države.

Kakav je konačan zaključak u pogledu neosnovanosti hegemonističkog maskuliniteta? Na osnovu svega iznetog, očigledno je da politika i pravo negiraju hegemonistički maskulinitet koji je bio jedini činilac u razvoju

savremene države. Nasuprot politici i pravu, hegemonistički maskulinitet je i dalje bitan činilac u ekonomiji i sociologiji.

Bibliografija

Blanchard, Eric, "Rethinking International Security: Masculinity in World Politics", *The Brown Journal of World Affairs*, vol. 28, no. 4, 2014, pp. 61-79.

Connell, W.R., Messerschmidt, James, "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept", *Gender and Society*, vol. 19, no. 6, 2005.

Dermott, Esther, "Troops to Teachers: Solving the Problem of Working-Class Masculinity in the Classroom", *Critical Social Policy*, vol. 32, no. 2, 2012, pp. 223-241.

Dujić, Ivan, *Novi svet i Evropa: Od početka procesa globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017.

Dujić, Ivan, "The UK at a Crossroads: Re-puzzling over the Functioning of International Relations in Europe and Globalisation after Brexit", *The Review of International Affairs*, Vol. LXVIII, No. 1168, 2017, pp. 86-101.

Griffin, Penny, "Neoliberalism and the World Bank: economic discourse and the (re)production of gendered identity(ies)", *Policy Futures in Education*, vol. 5, no. 2, 2007, pp. 226-238.

Griffin, Penny, "Sexing the Economy in a Neo-liberal World Order: Neo-liberal Discourse and the (Re)Production of Heteronormative Heterosexuality", *The British Journal of Politics & International Relations (BJPIR)*, vol. 9, no. 2, 2007, pp. 220-238.

Krivokapić, Boris, *Međunarodno javno pravo*, Poslovni i pravni fakultet, Institut za uporedno pravo, Beograd 2017.

Lazar, Ruthy, "Negotiating Sex: The Legal Construct of Consent in Cases of Wife Rape in Ontario, Canada", *Canadian Journal of Women and the Law*, vol. 22, no. 2, 2010, pp. 329-363.

Mill, John Stuart, *The Subjection of Women*, Longmans, Green, Reader, and Dyer, London 1869.

OpenStax College, *Introduction to Sociology*, Rice University, Houston 2013.

Shaw, Malcolm, *International Law*, Sixth edition, Cambridge University Press, Cambridge 2008.

Spike-Peterson, V., *A Critical Rewriting of Global Political Economy*, Routledge, London 2004.

Stanton, Elizabeth Cady, *Elizabeth Cady Stanton*, Harper&Brothers Publishers, New York 1922.

- “The International Covenant on Civil and Political Rights”, The General Assembly of the United Nations, 1966, Internet, <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf>, 11/072019/.
- “The International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights”, The General Assembly of the United Nations, 1966, Internet, <https://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20I/Chapter%20IV/iv-3.en.pdf>, 11/072019/.
- “Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice”, The United Nations, San Francisco, 1945, Internet, <https://treaties.un.org/doc/publication/ctc/uncharter.pdf>, 11/072019/.
- “Universal Declaration of Human Rights”, The United Nations, 1948, Internet, http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf, 11/072019/.
- Tunney, Erin, “Women in Peace Processes”, The Fletcher Forum of World Affairs, vol. 38, no. 1, 2014, pp. 127-152.

THE (UN)FOUNDEDNESS OF HEGEMONIC MASCULINITY: A SHORT COMPARATIVE ANALYSIS

ABSTRACT

This paper is based on a brief comparative analysis of the dynamic development of society and state through the prism of hegemonic masculinity and gender inequality, disregarding the fact that politics and law promote and protect gender equality. The research aims to indicate that gender equality endeavours to dispute hegemonic masculinity as an irreplaceable basis for normative heterosexuality. One assumes that hegemonic masculinity is unfounded not only from a political and legal standpoint but also because it does not comply with the principles of the modern state. On the other hand, from an economic and sociological standpoint, hegemonic masculinity is well-founded which the paper hypothesis supports: hegemonic masculinity is a paradox because of its unwitting tendency to ignore politics, law and gender equality.

Key words: hegemonic masculinity, gender (in)equality, normative heterosexuality, society, economics, politics, law, sociology, modern state.

UDK 614.8:355.52
Bibliid 0543-3657, 70 (2019)
God. LXX, br. 1175, str. 34-46
pregledni članak
Primljen: 8.6.2019.

Predrag MARIĆ¹
Ivan BARAS²
Miloš MILENKOVIĆ³

Uloga međunarodnih terenskih vežbi u podizanju nacionalnih kapaciteta Republike Srbije u oblasti upravljanja vanrednim situacijama

SAŽETAK

Ovaj rad je fokusiran na značaj međunarodnih terenskih vežbi u oblasti upravljanja vanrednim situacijama, posmatrano sa aspekta država koje ih organizuju, kao i država koje u njima učestvuju. Međunarodne institucije, poput Evropske unije (EU) i Organizacije severnoatlantskog ugovora (NATO), su primeri dobre prakse u kreiranju i organizovanju međunarodnih terenskih vežbi upravljanja vanrednim situacijama. Prioritet prilikom organizacije ovakvog formata vežbi jeste unapređenje međusobne saradnje i interoperabilnosti između država koje uzimaju učešće. Pored toga, država koja je domaćin vežbe dobija mogućnost da uoči nedostatke u internoj organizacionoj postavci, odnosno da dalje razvija sopstvene kapacitete na osnovu naučenih lekcija koje se identifikuju tokom vežbi. Danas se na godišnjem nivou organizuje nekoliko međunarodnih terenskih vežbi pod patronatom EU ili NATO. Koncept vežbe podrazumeva učešće velikog broja država, s tim da su vežbe EU usmerene na područje Evropske unije, dok NATO međunarodne terenske vežbe u oblasti upravljanja vanrednim situacijama pružaju mogućnost i državama van EU da uzmu učešće. Republika Srbija

¹ Sektor za vanredne situacije, MUP Republike Srbije, predrag.maric@mup.gov.rs.

² Sektor za vanredne situacije, MUP Republike Srbije, ivan.baras@mup.gov.rs.

³ Sektor za vanredne situacije, MUP Republike Srbije, milos.milenkovic@mup.gov.rs.

je u oktobru 2018. godine bila domaćin međunarodne terenske vežbe „SRBIJA 2018“ u organizaciji sa Evroatlantskim koordinacionim centrom za vanredne situacije (EADRCC), koji je sastavni deo NATO-a. Pored toga, kao država koja participira kao deo Evropskog mehanizma civilne zaštite pri EU, predstavnici nadležne službe za vanredne situacije Republike Srbije uzimaju aktivno učešće u vežbama organizovanim od strane EU. Rad će istražiti način na koji međunarodne terenske vežbe doprinose podizanju nacionalnih kapaciteta Republike Srbije u oblasti vanrednih situacija. EU preko svojih organizacionih celina, kao i NATO, organizacijom međunarodnih terenskih vežbi pomaže državama na čijoj se teritoriji vežbe realizuju da, pored razvoja međunarodne saradnje, značajan napredak učine i na polju nacionalnih kapaciteta.

Ključne reči: vanredne situacije, međunarodne terenske vežbe, NATO, EU.

Uvodne napomene

Elementarne nepogode i tehničko-tehnološke nesreće, ne ugrožavaju samo život i imovinu pojedinca, već utiču na celokupan društveno-ekonomski razvoj. Upravo zbog opasnosti koje, u određenim okolnostima, mogu da prerastu u vanredne situacije sa različitim posledicama, neophodno je unaprediti kapacitete na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou za adekvatnu pripremu i reagovanje u vanrednim situacijama i pružanje odgovarajuće pomoći ugroženim zajednicama. Razmena najboljih praksi i naučenih lekcija iz vanredne situacije zajedno sa umrežavanjem stručnjaka iz oblasti zaštite i spasavanja, neophodna je u efikasnom odgovoru, uključujući i efikasno upravljanje vanrednom situacijom.

Preventivno delovanje nameće se kao primarni cilj u pogledu smanjenja rizika od katastrofa. Na državama je da samostalno rade na unapređenju i podizanju nacionalnih kapaciteta za reagovanje u vanrednim situacijama. Međutim, poslednjih godina evidentna je praksa da vanredne situacije istovremeno pogađaju nekoliko susednih država, nanoseći time ogromnu štetu sa evidentnim zahtevom za pružanjem zajedničkog odgovora, međusobne razmene informacija i koordinacije u operativnim aktivnostima. Kako bi međunarodno okruženje spremno dočekalo različite oblike elementarnih nepogoda i drugih nesreća, došlo se do zaključka da međunarodne terenske vežbe u oblasti vanrednih situacije mogu u velikoj meri doprineti, kako podizanju nacionalnih kapaciteta, tako i izgradnji boljeg međunarodnog sistema koji bi bio dostupan u slučaju realnih opasnosti. Primarna svrha međunarodnih terenskih vežbi je da okupi što veći broj međunarodnih aktera sa ciljem provežbavanja prekograničnih procedura i različitih operativnih aktivnosti, i ujedno uočavanju nedostataka na nacionalnom nivou sa daljim identifikovanjem naučenih lekcija i daljeg poboljšanja delovanja u slučaju različitih vanrednih situacija.

Aktuelno je nekoliko različitih metodoloških pristupa u organizovanju međunarodnih terenskih vežbi. Analizom do sada realizovanih vežbi ovog formata, uočava se značaj razvoja i unapređenja kapaciteta zemlje domaćina za reagovanje u vanrednim situacijama. Trenutno, najakutelnije su vežbe koje organizuje Evropska unija ili NATO. Dinamika predviđa da minimum jednom godišnje ove dve međunarodne institucije organizuju terenske vežbe u različitim uslovima i državama. Insistira se da budu odvojeni vremenski termini i lokacije vežbe, kako ne bi dolazilo do preklapanja i time smanjenog broja učesnika.

Sam pripremni deo predviđa nekoliko meseci intenzivnog rada tima sačinjenog od aktera koji reprezentuju državu domaćina, kao i međunarodne institucije koja je nosilac vežbe. Jedan od značajnijih segmenata odnosi se na izradu scenarija vežbe. U skladu sa prepoznatim rizicima koji su karakteristični za podneblje na kome se održava vežba, planeri kreiraju scenario po kome će se angažovati međunarodni spasilački timovi i drugi učesnici vežbe. Na taj način se ogleda svrha organizovanja međunarodnih terenskih vežbi. Naime, tokom vežbe se obrađuju najučestaliji rizici na predmetnoj teritoriji. Na primer, kada je reč o teritoriji Republike Srbije, tokom prošlogodišnje vežbe „SRBIJA 2018“ obrađivan je primarno rizik od zemljotresa, sa sekundarnim posledicama u vidu rušenja brana i plavljenja najbližeg područja, požara i tehničko-tehnoloških nesreća. U skladu sa time, omogućeno je i nadležnim institucijama za reagovanje u vanrednim situacijama u Republici Srbiji, da prepoznaju eventualne nedostatke u proceduralnom smislu, kao i da prepoznaju potrebu za unapređenjem operativnih kapaciteta, ljudskih i materijalno-tehničkih resursa koji se angažuju u realnim situacijama.

Na kraju, potrebno je ukazati na još jednu bitnu činjenicu u vezi sa svrhom organizovanja međunarodnih terenskih vežbi u oblasti vanrednih situacija. Tokom pripreme, realizacije i dalje analize vežbe, unapređuje se i međunarodna saradnja države domaćina sa širokim spektrom internacionalnih institucija i organizacija koje deluju na polju preventive i smanjenja rizika od katastrofa. U tom pravcu pružaju se i mogućnosti za pristup različitim projektima kroz koje država može ostvariti nabavku nove opreme, vozila, uniformi, kao i priliku za učestovanjem na međunarodnim skupovima, seminarima i radionicama na kojima se obrađuju teme upravljanja vanrednim situacijama i smanjenja rizika od katastrofa.

Organizacija međunarodnih terenskih vežbi pod patronatom NATO i Evropske unije

Bez obzira na činjenicu da Republika Srbija nije članica Evropske unije na polju upravljanja vanrednim situacijama učinjen je značajan napredak time što je Srbija država koja participira u radu Evropskog mehanizma

civilne zaštite. Evropska unija kroz Mehanizam za civilnu zaštitu pruža odgovore na prirodne i druge katastrofe unutar Unije i van njenih granica. Ovaj Mehanizam je izraz evropske solidarnosti, podrške, komplementarne i olakšane koordinacije aktivnosti zemalja članica na polju civilne zaštite. Od svog osnivanja 2001. godine ovaj Mehanizam je vršio monitoring više stotina katastrofa i primio veliki broj poziva za pomoć, koji su u skladu sa mogućnostima država članica adekvatno i realizovani.⁴ Rad Mehanizma zasniva se na nekoliko strateških ciljeva, od kojih se primarni usmeravaju na preventivno delovanje. U tom pravcu organizacija međunarodnih terenskih vežbi pod okriljem EU Mehanizma civilne zaštite predstavlja aktivnost kroz koju se ogleda i realizacija unapred definisanih ciljeva. U strateškim dokumentima EU definisano je da mehanizam pruža zemljama članicama mogućnost da obučavaju svoje timove za civilnu zaštitu, razmenjuju primere dobre prakse, razmenjuju stručnjake, zajednički sprovode akcije, poboljšavaju kvalitet i dostupnost informacija o kriznim situacijama, sprovode preventivne mere, jačaju svest o kriznom menadžmentu, razvijaju vodič za hitne situacije, urade mape rizičnih područja, ohrabruju istraživanja u cilju promovisanja pokretljivosti u slučaju krize, razvijaju sistem ranog upozoravanja i sl.⁵ Međunarodne terenske vežbe pod nazivom MODEX predstavljaju jedan od primera mera EU u pogledu podizanja nacionalnih kapaciteta upravljanja vanrednim situacijama, kao i razvijanju međunarodnog okruženja pružanja zajedničkog odgovora u slučaju vanrednih situacija koje iziskuju upućivanje spasilačke i humanitarne pomoći. Prema dinamici aktivnosti, u proseku se godišnje realizuje nekoliko vežbi ovog tipa i to u različitim državama. Najčešće, učešće uzima nekoliko država u skladu sa scenarijom vežbe i potrebama učešća spasilačkih timova različitih specijalnosti i opreme.

U ovom delu neophodno je naglasiti i članstvo Republike Srbije u EU Mehanizmu civilne zaštite. Naime, nakon majskih poplava 2014. godine uočena je potreba jačanja međunarodne saradnje na polju upravljanja vanrednim situacijama. Katastrofalne poplave koje su maja 2014. godine pogodile ne samo Srbiju, već i zemlje u najbližem okruženju, nametnule su potrebu obraćanja međunarodnim institucijama, među kojima i EU Mehanizmu civilne zaštite, za slanjem spasilačkih snaga i humanitarne pomoći. Republika Srbija i Evropska unija potpisale su aprila 2015. godine sporazum koji je otvorio put zvaničnom članstvu Srbije u Mehanizmu EU za civilnu zaštitu. Srbija je, nakon što se okončao proces ratifikacije sporazuma na nacionalnom nivou, postala 33. država koja učestvuje u

⁴ Dragana Bass, Ivan Knežević, Nataša Dragojlović, *Vodič kroz programe Evropske unije 2014–2020*, Evropski pokret Srbija i Fridrich Ebert Stiftung, Beograd, 2014, Internet, <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2014/12/Vodic-kroz-programe-EU-za-web.pdf>, 15/07/2019, str. 85.

⁵ Ibid.

Evropskom okviru za saradnju u upravljanju vanrednim situacijama i odgovoru na krize.⁶ Poslednjih nekoliko godina predstavnici Republike Srbije uzeli su učešće u nekoliko međunarodnih terenskih vežbi pod okriljem EU Mehanizma civilne zaštite.

S druge strane, paralelno, NATO preko svog EADRCC organizuje međunarodne terenske vežbe u oblasti upravljanja vanrednim situacijama. Učešće u vežbi uzimaju i države koje su članice EU mehanizma civilne zaštite i to u mnogo većem broju u odnosu na vežbe koje organizuje EU. Takođe, EADRCC vežbe su po pokazateljima koji se odnose na brojnost učesnika mnogo većeg formata i organizuju se jednom godišnje. Državi koja je domaćin vežbe pruža se mogućnost za podizanjem nacionalnih kapaciteta, kao što je i imala Republika Srbija tokom prošle godine kroz organizaciju vežbe „SRBIJA 2018“ u koordinaciji sa EADRCC.

Međunarodna terenska vežba upravljanja vanrednim situacijama „SRBIJA 2018“

Republika Srbija predstavlja primer značaja organizacije, odnosno učešća na međunarodnim terenskim vežbama u oblasti vanrednih situacija u delu podizanja nacionalnih kapaciteta zaštite i spasavanja. Naime, u oktobru 2018. godine Republika Srbija bila je domaćin NATO EADRCC međunarodne terenske vežbe upravljanja vanrednim situacijama pod nazivom „SRBIJA 2018“. Prema zvaničnim izveštajima, učešće u vežbi uzelo je oko 900 učesnika iz 40 država, međunarodnih organizacija i inicijativa. Takođe, u organizaciji i realizaciji vežbe učestvovalo je i oko 1000 predstavnika domaćih ministarstava, institucija, javnih preduzeća, naučno-obrazovnih ustanova, posebnih i drugih organizacija.⁷ Posmatrano iz ugla učešća zemalja članica Evropske unije, učešće u vežbi sa spasilačkim timovima uzeli su predstavnici sledećih država: Austrije, Belgije, Finske, Grčke, Hrvatske, Mađarske, Slovačke, Rumunije, Italije i Španije. Pored navedenih, učešće u vežbi su uzele i države van EU, odnosno Azerbejdžan, Belorusija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Gruzija, Jermenija, Makedonija, Moldavija, Pakistan, Sjedinjene Američke Države, Turska i Ukrajina, kao i predstavnici Balkanskih vojno-medicinskih snaga (Balkan Medical Task Force - BMTF) sačinjenih od država u regionu. Takođe, u delu rukovodstva vežbe i u okviru programa posmatrača, učešće u vežbi uzeli su i predstavnici Generalnog direktorata Evropske komisije za civilnu zaštitu i operacije humanitarne pomoći (DG

⁶ European Commission, European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, *Serbia set to join the EU Civil Protection Mechanism*, Internet, https://ec.europa.eu/echo/news/serbia-set-join-eu-civil-protection-mechanism_en, 18/07/2019.

⁷ NATO EADRCC (2018), SRBIJA 2018 – Participant survey.

ECHO), odnosno i Bugarske, Češke, Francuske, Nemačke, Švedske, Holandije i Velike Britanije. Broj učesnika vežbe, kao i činjenica o velikom odzivu država članica Evropske unije, dovoljno govori o značaju organizacije vežbe ovakvog formata sa nacionalnog aspekta. Pored toga, važno je napomenuti da su u delu rukovodstva vežbe, tačnije koordinacije rada međunarodnih spasilačkih snaga u okviru terenskog centra za koordinaciju operativnog delovanja (OSOCC), učešće uzeli i predstavnici Ujedinjenih nacija (UN). Reč je o timu stručnjaka obučeni za koordinaciju i procenu rizika, takozvani UNDAC (The United Nations Disaster Assessment and Coordination) tim. Karakteristično je da u realnim uslovima UN upućuje tim ovog formata u cilju podrške pogođenoj zemlji i olakšanju rada međunarodnih timova. Ipak, ako su domaće snage spremne i institucionalno organizovane, UNDAC tim pruža podršku najvećim delom u proceni štete i potrebe za međunarodnom pomoći. Tako je bilo u ovom slučaju, kada je od predstavnika UNDAC tima procenjeno da lokalni štab za vanredne situacije ima institucionalnu moć i da može koordinirati angažovanjem međunarodnih snaga, te da će se podrška pružiti u delu upravljanja informacijama i procenom.

Pored vojne komponente, doprinos NATO-a je i u koordinacionoj funkciji, koja se smatra prednošću jer NATO, pored velikog iskustva i organizacionih kapaciteta, okuplja praktično sve zapadne zemlje koje kolektivno poseduju ogromnu nadmoć u vojnoj, ekonomskoj i političkoj moći.⁸ Ova funkcija dolazi i do izražaja kada je reč i o odgovoru na katastrofe i vanredne situacije izazvane elementarnim nepogodama i tehničko-tehnološkim nesrećama. Iz toga razloga, NATO 1998. godine osniva Evroatlantski koordinacioni centar za vanredne situacije (EADRCC), kao koordinacionu tačku za potrebe upravljanja vanrednim situacijama. Uloga EADRCC ne ogleda se samo u koordinaciji prilikom pružanja odgovora na zahtev države pogođene elementarnom nepogodom ili drugom nesrećom, već i u preventivnom delu gde se daje na značaju organizaciji međunarodnih terenskih vežbi. EADRCC je učestvovao u koordinaciji pomoći u brojnim krizama koje su izazvale različiti tipovi prirodnih nepogoda: snežne padavine i snežne oluje, poplave, šumski požari, zemljotresi, uragan, epidemije virusa ebola i H1N1 virusa.⁹ NATO je u poslednjih nekoliko decenija uključen u brojne aktivnosti kriznog menadžmenta. Na taj način se pored višedecenijske okrenutosti vojnim pitanjima i upotrebe vojne komponente, razvija i druga komponenta NATO-a, u slučaju pružanja pomoći u civilnim operacijama.

⁸ John Roper, "NATO's new role in crisis management", *The International Spectator*, Vol. 34, No. 2, 1999, p. 57.

⁹ "Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC) - Operations", Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117901.htm?selectedLocale=en, pristupljeno 22/05/2019.

Učešće stranih vojnih snaga u operacijama pružanja pomoći u slučaju prirodnih katastrofa, pored pozitivnih stavova, često se posmatra i kritički. Argumenti „za“ uglavnom se oslanjaju na ogromne resurse kojima vojske raspolažu, a argumenti „protiv“ koncentrišu se na sam vojni aspekt.¹⁰ Pored toga, savremeni oblici vanrednih situacija nisu izazvani samo elementarnim nepogodama, već ljudski faktor sve više utiče na to i na taj način postoji upotreba uključivanja inostranih sila, poput NATO-a. Vanredne situacije izazvane terorizmom predstavljaju kompleksni oblik krize koji se može javiti u društvu, jer su njene posledice trenutne, ali i dugotrajne, i zahtevaju ogromne napore društvene zajednice da se otklone i prevaziđu.¹¹ Takođe, pojam „terorizam“ označava se u poslednja dva veka, (namerna, zlokobna, zastrašujuća, užasavajuća, gnusna, nemoralna, nečovečna, iracionalna, nezakonita, iznuravajuća), kao društvena pojava za koju se vezuju svi oni koji, opsednuti prioritarno političkim ciljevima, pribegavaju fizičkom nasilju s namerom da težišno izazovu psihološke posledice (strah) kod onoga koga napadaju.¹² Prethodna konstatacija dovoljno govori o ozbiljnosti vanrednih situacija izazvanih ljudskim faktorom.

Vežba „SRBIJA 2018“ bila je osamnaesta vežba po redu organizovana od strane EADRCC. Pre toga, vežbe su održavane u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Ukrajini i drugim državama, i na većini od njih Srbija je uzimala aktivno učešće slanjem svojih spasilačkih timova različite specijalnosti. Takođe, Republika Srbija je i pre toga aktivno učestvovala na vežbama pod patronatom NATO EADRCC, i to u Moldaviji, Turskoj i Hrvatskoj. Zaključkom Vlade Republike Srbije 05 broj 337-10419/2017 od 26.10.2017. godine potvrđena je spremnost da Republika Srbija bude domaćin zajedničke terenske vežbe „SRBIJA 2018“.¹³ Detaljnije preciziranje obaveza dveju strana regulisano je potpisivanjem Memoranduma o razumevanju za organizovanje vežbe. Memorandum je potpisan na kraju Finalne planske konferencije, održane u maju 2019. godine u Beogradu. Takođe, uočavanjem potrebe da se angažuju i druga ministarstva i institucije, Republički štab za vanredne situacije na sednici održanoj 1.12.2017. godine doneo je zaključak kojim je usvojena informacija o održavanju vežbe „SRBIJA 2018“, odnosno da je u organizacionom delu vežbe potrebno pored Ministarstva unutrašnjih poslova uključivanje i drugih ministarstava, institucija, naučno-obrazovnih ustanova, posebnih

¹⁰ Peter Walker, "Foreign military resources for disaster relief: an NGO perspective", *Disasters*, Vol. 16. No. 2/1992, p. 158.

¹¹ Marić Predrag, *Terorizam i vanredne situacije*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Beograd, 2016.

¹² Milan Miljakovski, Predrag Marić, Duško Tomić, Eldar Šaljić, *Terorizam i organizovani kriminal*, Pirot 2012, str. 10.

¹³ Zaključak Vlade Republike Srbije 05 broj 337-10419/2017 od 26.10.2017. godine.

i drugih organizacija, kao što su Ministarstvo odbrane, Ministarstvo finansija, Ministarstvo spoljnih poslova, Crveni krst Srbije, Gorska služba spasavanja, Kriminalističko-policijski univerzitet, Fakultet bezbednosti i drugi. Uključivanje svih prethodno navedenih institucija i posebnih organizacija predstavljalo je neophodnost i potrebu, s obzirom na kompleksnost vežbe i broj učesnika. Takođe, samo na ovaj način su se mogli realizovati i svi segmenti podrške zemlje domaćina, kao bitnog elementa ne samo tokom međunarodnih terenskih vežbi, već i tokom prihvata međunarodnih spasilačkih snaga u slučaju vanrednih situacija u realnim uslovima. U teoriji postoji nekoliko definicija podrške zemlje domaćina. Za potrebe ovog rada koristiće se definicija NATO-a koja se direktno odnosi na podršku zemlje domaćina. Prema ovoj definiciji, podrška zemlje domaćina predstavlja civilnu i vojnu pomoć pruženu u miru, krizi i ratu od strane države domaćina savezničkim snagama i članicama NATO, koje se nalaze na teritoriji ili u tranzitu kroz teritoriju zemlje domaćina, odnosno zemlje koja je pogođena kriznom situacijom, odnosno pruža tranzitnu podršku ka državi koja je pogođena ratnom ili kriznom situacijom. Osnova takve pomoći su obaveze koje proističu iz NATO saveza, ili iz bilateralnih ili multilateralnih sporazuma zaključenih između države domaćina, NATO partnerstva i država koje imaju kapacitete za pružanje podrške zemlje domaćina.¹⁴ Pored prethodne definicije, biće predstavljena i definicija Evropske komisije, koja podršku zemlje domaćina definiše kao koncept koji podrazumeva sve radnje preduzete u fazi pripreme i odgovora na katastrofe i upravljanje od strane države pogođene vanrednom situacijom, u cilju primanja međunarodne pomoći i otklanjanja bilo kakve nepredvidive prepreke prilikom pristizanja i boravka međunarodne pomoći, kako bi se osiguralo da operacije odgovora na katastrofe teku bez ikakvih poteškoća.¹⁵ U skladu sa prethodnom definicijom pristupilo se i pripremi podrške zemlje domaćina. Podrška zemlje domaćina, koju je preuzela na sebe Republika Srbija, u cilju efikasne i efektivne realizacije vežbe obuhvatala je sledeće:

- olakšana procedura prelaska državne granice
- uspostavljanje prihvatno/odlaznih centara
- transport učesnika vežbe i učesnika VIP programa
- smeštaj
- ishrana
- obezbeđenje sanitarno-higijenskih uslova na lokaciji smeštaja učesnika vežbe

¹⁴ NATO (1997), NATO Logistics Handbook

¹⁵ "Commission staff working document EU host nation support guidelines", European Commission, Brussels, 1.6.2012, SWD(2012) 169 final, Internet, https://ec.europa.eu/echo/files/about/COMM_PDF_SWD%2020120169_F_EN_.pdf, 18/07/2019.

- vizne olakšice
- komunikacija
- bezbednost i sigurnost
- medicinsko obezbeđenje

Dalje, o značaju vežbe sa aspekta podizanja nacionalnih kapaciteta upravljanja vanrednim situacijama govori i pokazatelj o brojnosti domaćih angažovanih snaga. Na organizaciji i realizaciji ne samo podrške zemlje domaćina, već i celokupne vežbe, bilo je angažovano ukupno 12 različitih organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova, sedam drugih ministarstava, četiri lokalne samouprave, 11 javnih i komunalnih preduzeća, tri posebne organizacije i dve naučno-istraživačke institucije. Tokom pripremnog perioda održano je ukupno 65 sastanaka sa prethodno navedenim institucijama, odnosno ukupno 105 radnih sati. Tokom pripremnih radnji pored stavki koje se odnose na vežbu, korišćena je prilika i da se utvrde eventualni nedostaci u redovnim i vanrednim procedurama na polju saradnje u oblasti upravljanja vanrednim situacijama.

Uloga međunarodne terenske vežbe „SRBIJA 2018“ u delu unapređenja nacionalnih kapaciteta upravljanja vanrednim situacijama, ogleda se i u mogućnosti provežbavanja procedura koordinacije i donošenja odluka prilikom pružanja odgovora na elementarne nepogode i tehničko-tehnološke nesreće širih razmera. Naime, koncept komunikacije i koordinacije tokom vežbe podrazumevao je uključivanje i lokalnog štaba za vanredne situacije. U skladu sa metodološkim pristupom organizacije EADRCC vežbi, definisan je protok informacija između štaba za vanredne situacije na lokalnom nivou (LEMA), terenskog centra za koordinaciju operativnog delovanja (OSOCC), menadžmenta vežbe (DISTAFF) i rukovodilaca intervencije na terenu. Terenski centar za koordinaciju operativnog delovanja (OSOCC) tokom vežbe imao je ulogu koordinacije rada međunarodnih spasilačkih snaga u direktnoj komunikaciji sa lokalnim štabom za vanredne situacije. Lokalni štab za vanredne situacije tokom vežbe funkcionisao je u skladu sa domaćom zakonskom regulativom koja definiše da za „praćenje aktivnosti na smanjenju rizika od katastrofa i koordinaciju i rukovođenje u vanrednim situacijama obrazuju se štabovi za vanredne situacije“.¹⁶ Tokom vežbe naglasak je bio na komponenti rukovođenja u vanrednim situacijama. S obzirom na scenario vežbe i teritorijalnu ugroženost, tokom vežbe aktivirao se lokalni štab za vanredne situacije, tačnije opštinski štab za vanredne situacije Gradske opštine Mladenovac, sa uključenim članstvom gradskog štaba za vanredne situacije Grada Beograda, kao i sa nekoliko članova opštinskog

¹⁶ „Zakon o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama“, *Službeni glasnik RS*, br. 87/2018.

štaba za vanredne situacije opštine Arandelovac. Predmetni štabovi za vanredne situacije, tačnije članovi štabova, tokom vežbe imali su jedinstvenu priliku da tokom vežbe provere procedure angažovanja domaćih snaga sistema smanjenja rizika od katastrofa i upravljanja vanrednim situacijama. Takođe, vežba je predstavljala jedinstvenu šansu i za ostvarivanje saradnje, komunikacije i koordinacije u međunarodnom okruženju u direktnom kontaktu sa terenskim centrom za koordinaciju operativnog delovanja (OSOCC).

Važno je istaći da su na vežbi prikazane i najsavremenije tehnologije koje se koriste u okviru regionalnog projekta „Next generation incident command system – NICS“ koji doprinosi interoperabilnosti i razmeni informacija u uslovima sa neadekvatnim, prekinutim ili ograničenim komunikacijama. NICS tehnologija je korišćena tokom vežbe od strane predstavnika Bosne i Hercegovine, kao i Hrvatske, Makedonije i Crne Gore. Tokom demonstracije korišćene tehnologije, državno rukovodstvo Republike Srbije pokazalo je interesovanje za implementacijom i daljim korišćenjem predmetne tehnologije. Takođe, korišćena su i druga sredstva i oprema savremene tehnologije. U medicinskom delu vežbe korišćen je sistem Telemedicine, koji se bazira na principu uspostavljanja elektronske veze i mogućnosti da se i sa udaljenih lokacija dobiju saveti i preporuke medicinskih stručnjaka po pitanju aktuelnih slučajeva povređenih lica na samoj vežbi. Dalje, predstavnici Rumunije su u prvim danima vežbe i pripremi organizovali i virtuelnu vežbu korišćenjem savremene tehnologije kojom se simulira vanredni događaj ili situacija izazvana zemljotresom, poplavom, požarom ili slično. Specifičnost pomenutog sistema je što je instaliran u kamionu i omogućava prostor za smeštaj većeg broja polaznika i učesnika u simulacionoj vežbi. Pored toga, kamion je opremljen savremenim softverskim rešenjima koji omogućavaju simulaciju različitih opasnosti.

Na kraju, treba ukazati i na rezultate istraživanja sprovedenog tokom i na kraju vežbe. Celokupna organizacija međunarodne terenske vežbe „SRBIJA 2018“ ocenjena je, od strane svih učesnika vežbe, kao veoma uspešna. O tome svedoče i rezultati anonimnog elektronskog anketiranja koje su sproveli predstavnici NATO EADRCC. Od ukupno 126 anketiranih učesnika, na pitanje „Koji je Vaš generalni utisak vežbe „SRBIJA 2018“, 38,10% je odgovorilo sa „odlično“, 53,17% sa „vrlo dobro“, 7,14% sa „dobro“ i 1,59% sa „ispod očekivanja“.¹⁷ Generalni zaključak je da je vežba znatno podigla prethodne standarde u organizaciji.

¹⁷ NATO EADRCC (2018), SRBIJA 2018 – Participant survey.

Zaključak

Za Republiku Srbiju organizacija jedne ovakve vežbe omogućila je da, pre svega, potvrdi svoju spremnost da bude ravnopravan partner sa drugim državama članicama NATO-a, kao i partnerskim državama u pružanju odgovora na različite vrste elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoških nesreća, odnosno da promovise vrednost i značaj zajedničkog regionalnog udruživanja. Organizacija međunarodne terenske vežbe ovakvog formata omogućila je Srbiji da sagleda interne procedure koordinacije u domaćem sistemu zaštite i spasavanja, kao i združenog reagovanja sa međunarodnim spasilačkim kapacitetima. Prepoznati su nedostaci u delu saradnje sa graničnim službama, policijskim i vojnim snagama, kao i drugim ministarstvima i institucijama koje se uključuju u svim fazama upravljanja vanrednim situacijama. U periodu nakon završetka vežbe dosta napora je uloženo u unapređenje nacionalnih kapaciteta, o čemu govori i usvajanje nove zakonske regulative u oblasti smanjenja rizika od katastrofa i upravljanja vanrednim situacijama.

Bibliografija

- Bass, Dragana, Knežević, Ivan, Dragojlović, Nataša, *Vodič kroz programe Evropske unije 2014–2020*, Evropski pokret Srbija i Fridrich Ebert Stiftung, Beograd, 2014, Internet, <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2014/12/Vodic-kroz-programe-EU-za-web.pdf>, 15/07/2019.
- “Commission staff working document EU host nation support guidelines”, European Commission, Brussels, 1.6.2012, SWD(2012) 169 final, Internet, https://ec.europa.eu/echo/files/about/COMM_PDF_SWD%2020120169_F_EN_.pdf, 18/07/2019.
- “Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC) – Operations”, Internet, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117901.htm?selectedLocale=en, pristupljeno 22/05/2019.
- EU Civil Protection Mechanism, “Agreement on the participation of Serbia in the Union Civil Protection Mechanism”, (16.4.2015).
- European Commission, European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, Serbia set to join the EU Civil Protection Mechanism, Internet, https://ec.europa.eu/echo/news/serbia-set-join-eu-civil-protection-mechanism_en, 18/07/2019.
- Marić, Predrag, *Terorizam i vanredne situacije*, Inovacioni centar Fakulteta bezbednosti, Beograd, 2016.
- Miljakovski, Milan, Marić, Predrag, Tomić, Duško, Šaljić, Eldar, *Terorizam i organizovani kriminal*, Pirot, 2012.
- 44 NATO EADRCC (2018), SRBIJA 2018 – Participant survey.

NATO (1997), NATO Logistics Handbook.

NATO EADRCC, Memorandum of understanding between the Republic of Serbia and the Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre of the North Atlantic Treaty Organization on the conduct of the Joint Exercise "SRBIJA 2018" (17.5.2018).

Roper, John, "NATO's new role in crisis management", *The International Spectator*, Vol. 34, No. 2/1999.

Walker, Peter, "Foreign military resources for disaster relief: an NGO perspective", *Disasters*, Vol. 16, No. 2/1992.

Zaključak Vlade Republike Srbije 05 broj 337-10419/2017 od 26.10.2017. godine.

„Zakon o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama“, *Službeni glasnik RS*, br. 87/2018.

THE ROLE OF INTERNATIONAL FIELD EXERCISES IN THE IMPROVEMENT OF NATIONAL CAPACITIES OF THE REPUBLIC OF SERBIA IN THE AREA OF EMERGENCY MANAGEMENT

ABSTRACT

This manuscript is focused on the importance of international field exercises in the field of emergency management from the perspective of the countries that organize them, as well as the participating countries. International institutions, such as the EU and the North Atlantic Treaty Organization (NATO), are examples of good practice in creating and organizing field international emergency management exercises. The priority in organizing this form of exercises is to promote mutual cooperation and interoperability among the participating countries. In addition, the host country takes the opportunity to see the shortcomings in the internal organizational setting or further develop their own capacities based on lessons learned that are identified during the exercise. Today, several international field exercises are organized under the patronage of the EU or NATO on an annual basis. The concept of the exercise involves the participation of a large number of countries, with EU exercises targeting the area of the European Union, while NATO international field exercises in the field of emergency management provide the opportunity for states outside the EU to take part. In October 2018, the Republic of Serbia hosted an international field exercise "SERBIA 2018" organized by the Euro-Atlantic Emergency Coordination Center (EADRCC), which is a part of NATO. Besides, as a member of the European Civil Protection Mechanism in the EU, the representatives of the competent emergency services of the Republic of Serbia take an active part in the EU-organized exercises. The article will explore how international field exercises will contribute to raising national capacities of the Republic

of Serbia in the field of emergency situations. The EU, as well as NATO, through its organizational units, organizes international field exercises to assist countries in whose territory the exercises are realized. Thus, in addition to the development of international cooperation, significant progress is achieved in the field of national capacities.

Key words: emergency situations, international field exercise, NATO, EU.

UDK 930:85(497.11)
316.75:341.78
Bibliid 0543-3657, 70 (2019)
God. LXX, br. 1175, str. 47-56
pregledni članak
Primljen: 24.6.2019.

*Ljubica VASIĆ*¹

Kulturno nasleđe Srbije i dijaspora kao elementi diplomatije

SAŽETAK

Materijalno i nematerijalno kulturno nasleđe važno je za bilo koji narod i državu, kako u savremenim međunarodnim odnosima tako i u spoljnim poslovima. Važnost kulturnog nasleđa dodatno dobija na značaju zahvaljujući činjenici da nema samo vrednost i prednost za određeni narod i državu već i međunarodni značaj, sa određenom prepoznatljivošću i uvažavanjem. Samim tim, kulturno nasleđe je predmet i unutrašnje politike, posebno kulturne politike, ali i spoljne politike zvaničnika na vlasti u određenoj državi. Tako, kulturno nasleđe postaje i element diplomatije gde najveću važnost imaju diplomate koji se bave kulturnom diplomatijom, pored nezaobilazne ekonomske diplomatije. Međutim, važna spoznaja i karakteristika kulturnog nasleđa je da ono ne postoji samo na teritoriji suverene države, već i van granica zemlje. Takav je slučaj i sa kulturnim nasleđem države Republike Srbije u inostranstvu. Imajući tu činjenicu u fokusu, važan element diplomatije nesporno su i raseljeni ljudi u dijaspori sa njihovim kulturnim misijama i dobrima. U njih se svakako mogu uvrstiti i već postojeća kulturna dobra. Najzad, dajući svoj doprinos prvenstveno kulturi i umetnosti, ali i ostalim sferama kulturne industrije i kulturnom kapitalu, zapravo kulturnom nasleđu jednog narada, važan i neizostavan doprinos daje i dijaspora.

Ključne reči: kultura, kulturno nasleđe, država, Republika Srbija, diplomatija, kulturna diplomatija, dijaspora.

Ne tako davno predstavljen je nacrt Strategije razvoja kulture kao pokušaj Ministarstva kulture Srbije da se definišu karakteristike fenomena

¹ Geoekonomski fakultet, Megatrend Univerzitet, Beograd, E-mail: vasic_ljubica@yahoo.com

identiteta za Srbiju. Potreba da se govori o identitetu u okviru kulturne politike je u liniji sa konzervativnim, desno orijentisanim evropskim vladama. Kriterijumi su jezik i književnost, svest o istorijskoj i religijskoj pripadnosti, običaji, stil života, posebni oblici znanja duhovne istoriografije, modeli mentaliteta, i ceo svet ličnih percepcija naroda o sebi samima. Centralno mesto zauzima nasleđe, a glavne karakteristike srpske kulture prepoznaju se kao slovenske, vizantijske i staro-balkanske, herojske i evropsko-prosvetiteljske.

U sličnom istraživanju Srbi bi bili bliži Grcima i u tome bi vera igrala važniju ulogu nego u drugim evropskim nacijama, što je proizvod istorijskih i političkih okolnosti u kojima se identitet formirao u odnosu na osvajače (otomanske i austrougarske). Traženje identiteta u okviru religije je posebno problematično za sociologe zato što bi to značilo izostavljanje doprinosa kulturi od strane Srba katolika. Kao primer diversifikacije u kulturi, politici i identitetu možemo da uzmemo evoluciju jezika nakon raspada Jugoslavije. Tu postoji više od jednog jezika, a tiče se izgradnje identiteta na osnovu kreiranja kulturnih individualnosti. Kulturno nasleđe je važno zato što jezik i religija nisu dovoljni za formiranje nacionalnog identiteta.

Nacionalni identitet se formira kroz kulturni.² Ne postoji nijedna nacija u istoriji koja je postigla važan stepen nacionalnog identiteta bez pokazivanja, razvoja, i potvrđivanja svog kulturnog identiteta. Ovim se ukazuje na važan aspekt razmišljanja o kulturnim vrednostima koje su oblikovane nacionalnim identitetom. Voljno stremljenje prema nacionalnoj dimenziji razumevanja svakodnevnog razvoja bi bilo destruktivno u poređenju sa kulturom i konačno bi je razorilo. Simbol nezrele ili slabe svesti i identiteta je potreba da se takav identitet naglasi po svaku cenu.³ Postoje etnolozi i antropolozi koji smatraju da je slučaj Srbije nešto posebno, a tu su i faktori koji su, iz istorijskih i političkih razloga, drugačiji u Srbiji nego na drugim prostorima.

Razmatranje teoretskih diskusija kolektivnog identiteta tokom druge polovine XX veka nije privuklo pažnju samo akademskih krugova, nego je uticalo i na stvaranje političkog dijaloga koji je odredio sveukupni javni život u skoro svim multinacionalnim društvima, bez obzira na postignuti nivo društveno-ekonomskog razvoja.⁴ Društveni pluralizam modernih društava, uzimajući u obzir sve masivne tokove migracija, inicirao je preispitivanje održivosti i tradicionalnih definicija kulturnog identiteta, kao i različitih transnacionalnih koncepcija koje su se najčešće stvarale identifikacijom

² Pol Riker, *Sopstvo kao drugi*, Jasen, Službeni list, SCG, Beograd, Nikšić, 2004, str. 78-90.

³ Ljubica M. Vasić, "The Theatrical Response to the Vietnam War – Construction of Masculinity in Post-Vietnam America", u: Dragan Bošković i Marija Lojanica (urs), *America*, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac, str. 369.

⁴ Walcutt Charles, *American Literary Naturalism, A Divided Stream*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1956, pp. 48-55.

etničke pripadnosti i državljanstva.⁵ Nastojanje da se postigne kulturni pluralizam negativno se odražava na demografsku diferencijaciju. Ovo intenzivira potrebu za kvantitativnim istraživanjem demografskih karakteristika populacije kroz kolektivnu pripadnost, ali i preispitivanje metodoloških rešenja etno-statističkih evidencija, počevši sa definicijama, kategorizacijom i statističkom klasifikacijom, sve do metode sakupljanja i objavljivanja konačnih podataka. Popisi stanovništva čine bazu za etno-demografske studije populacije u Francuskoj i Srbiji, u kojima su različiti teorijski koncepti etničkog identiteta proizveli različite pristupe u etno-statističkoj praksi koja se odnosi na census, tj. prikupljanje podataka. Iako su bile na putu formiranja savremenih etničkih struktura i diversifikacija etno-demografskih tokova, Srbija i Francuska su bile pod uticajem brojnih sličnih faktora, a ključnu razliku čini neokolonijalni i imigracioni karakter današnje Francuske u odnosu na istorijski nasleđenu i geopolitički određenu etničku strukturu Srbije. U tom smislu, teorijsko razumevanje etničkog identiteta populacije u Srbiji i Francuskoj prošlo je kroz različite faze evolucije i zaustavilo se na suprotnim pozicijama njihove sopstvene statistike. U nauci o demografiji prioritet u sakupljanju podataka je najčešće istican zajedno sa klasifikacijom i analizom podataka. S druge strane, društvene nauke nalaze prioritet u planiranju istraživanja ili definisanju predmeta istraživanja i usmerene su na cilj istraživanja.

Odgovornost za definisanje i kategorizaciju elemenata kolektivnog identiteta u zvaničnoj statistici često zahteva posebne mere opreza kada se koriste izvori, i kada se koriste dostupni etno-statistički podaci u demografskom istraživanju, posebno u definisanju državne politike koja bi mogla direktno da utiče na pravnu, političku, ekonomsku i sveukupnu društvenu poziciju populacije. Ostaje otvorena dilema o međusobnim odnosima koji preovlađuju u teorijskom konceptu etničkog identiteta i zvaničnih statističkih praksi na primerima Srbije i Francuske. Poštujući važnost društveno-psiholoških korena etničke pripadnosti, primordijalizam obezbeđuje objašnjenje trajne etničke povezanosti, međutim, ne daje odgovor na pitanje zašto je kolektivni identitet postao promenljiva kategorija i zašto novi kolektivni identiteti nastaju među biološki i kulturno različitim grupama. Primordijalistički pogled, s jedne strane, minimizira uticaj istorijskih i društvenih okolnosti koje mogu istovremeno da konstruišu i razaraju, tj. jačaju i slabe kolektivne identitete, dok, s druge strane, ističe važnost biološkog i kulturnog nasleđa, pripisuje nacionalnom identitetu.⁶

Konstruktivizam čvrstim argumentima ističe važnost društvene konstrukcije etničkog identiteta, njegovu promenljivost i fleksibilnost

⁵ Žarko Paić, *Politika identiteta, (Kultura kao nova ideologija)*, Antiparabrus, Zagreb, 2005, str. 45-53.

⁶ Mišel Fuko, *Arheologija znanja*, Plato, Beograd, 1998, str. 54.

etničkih granica, dok instrumentalizam tretira etničku pripadnost kao racionalan izbor. Posledice ovih pristupa mogu da budu statički elementi slabljenja kolektivnog identiteta (religija), etnički transfer, i pojava nad-nacionalnih koncepcija. Ovde se možemo nadovezati na pojam multikulturalizma kao ideologije, a koji se može posmatrati u demografskom i političkom kontekstu.⁷

Savremene zemlje, posebno one najrazvijenije, u eri globalizacije izložene su talasima migracija različitih kulturnih i etničkih karakteristika. Ideal homogenosti kome one teže ne bi nikad mogao da se sprovede, i model asimilacije je, još od sedamdesetih godina XX veka, generalno obeležen kao nerealan, nepotreban i nefer. Globalizacija je vreme koje, uprkos disbalansu, primenjuje mnogo intenzivnije slabljenje granica i uklanjanje prepreka u odnosu na bilo koji prethodni period u istoriji. U tom smislu, nekoliko procesa i promena može da se istakne u razvijenim demokratijama zapadne Evrope koje su direktno povezane sa globalizacijom, i predstavljaju stvarni opstanak multikulturalizma. Na prvom mestu, globalizacija komplikuje kulturni pluralizam u velikom broju zemalja proizvođači tzv. turbulentnu migraciju, koja na prvo mesto stavlja problem integracije povećanog broja novodošlih sa različitim kulturno-etničkim pripadnostima. Globalizacija je umnožavanje kulturno-etničke raznovrsnosti u razvijenim nacionalnim državama koju prate intenzivni kulturni zahtevi, tj. zahtevi za prepoznavanjem etničkih identiteta, što rezultira u umnožavanju očekivanja prema liberalno-demokratskoj državi u ispunjavanju zahteva u pogledu restauracije kulturnog identiteta.

Sam period globalizacije karakteriše određena vrsta paradoksa – s jedne strane postoje jaki procesi globalnog ujedinjavanja dok se, s druge strane, izdvajaju i prednjače u određenim zajednicama. Postoji rastuća potreba, zahtev i individualizam u modernom društvu, ali i frustracija zbog nedostatka bezbednosti koja proističe iz nedvosmislenih mesta u društvenim strukturama. Prema tome, ne treba da bude iznenađenje restauracija tradicije i jačanje etničke nacionalnosti, što je suprotno očekivanjima teorije modernizacije. Usmerenost nije na slabljenju određenih nacionalnih pripadnosti, nego, paradoksalno, u doba globalizacije ovo je jedan od načina u kojima globalizacija doprinosi snazi i prisustvu multikulturalizma upotrebljenog u demografskom, i još više u deskriptivnom smislu. Obnova i povratak etničke pripadnosti u poslednjim dekadama XX veka povezani su sa migracijom i povratkom nacionalizma teritorijalno koncentrisanih manjinskih grupa na teritoriji nacionalnih država. Reč je o takozvanim etničkim grupama u prvom, i nacionalnim manjinama u drugom slučaju. Upućeni tipovi koji su poslani nacionalnoj državi putem imigranata obično se razlikuju od tipova koje država upućuje nacionalnim manjinama. Prvo je

uglavnom u obezbeđivanju integracije u društvo i prihvatanju članova etničke grupe kao punopravnih, i prepoznavanje i poštovanje razlika u kulturnim vrednostima i specifičnostima identiteta na nivou zakona i institucija države. Nacionalne manjine najčešće teže očuvanju i unapređenju samoupravljanja i autonomne pozicije u odnosu na nacionalnu državu. Promena granica demokratskog državljanstva, priroda političkog identiteta u svetlu odnosa prema multikulturalizmu – ključna su pitanja koja aktuelizuju globalni kontekst turbulencija migracija i jačanje tzv. mikronacije na sub-državnom nivou.

Paradoks multikulturalizma u smislu prava i slobode

Anglosaksonski model kapitalizma definisan slobodnim tržištem, finansijskim kockanjem i jeftinim kreditima udario je u zid tokom prethodne godine. Kompanije za finansijsko spasavanje, nacionalizacija i regulacija zadali su jak udarac idolatriji slobodnog tržišta. Ipak, veoma malo je rečeno o dubljim afinitetima ovih institucionalnih politika naspram sudskih i političkih strategija, ili širih posledica kolapsa neoliberalizma.

Uspón neoliberalnog kapitalizma poklopio se sa pojavom sledećih važnih trendova: humanitarizam, kosmopolitizam, i post-politički obrt. Da li bismo mogli da uspostavimo vezu između nikad moralističke ideologije i ekonomske institucionalne politike? Odgovor bi mogao da bude nedvosmisleno potvrđen. Kada je reč o nacionalnom nivou, bi-politička forma moći je povećala nadzor, disciplinu, i kontrolu života. Moralnost (i zakon) su uvek pripadali dominantnom poretku pošto su blisko povezani sa formama moći koja se karakteriše određenim epohama. U skorije vreme, međutim, zakon je mutirao: ako je prethodno predstavljao vrstu odbrane od moći, danas je to modalitet njegovog funkcionisanja. Ako prava izražavaju, promovišu i legalizuju neku individualnu želju, onda postaju kontaminirana nihilizmom želje. Na međunarodnom nivou, međutim, modernistička izgradnja je oslabljena u trenutku kada je kraj procesa dekolonizacije i relativan porast moći zemalja u razvoju doveo do stvaranja mogućnosti za uspešnu odbranu sopstvenih interesa.⁸ Zapadna hegemonija je pokušala da ponovo nametne ekonomske, kulturne, zakonske i vojne politike.

Ako neko može da kaže da je globalizovani kapitalizam ekonomski ujednačio svet, političke, pravne, i ekonomske strategije su konstruisale zajedničke simbole, ideološki i institucionalni okvir. Ovaj trend ubrzava ponovno isticanje važnosti međunarodnog zakona i institucija, lokalnih i međunarodnih, i globalnog civilnog društva. Ljudska prava su usud

⁸ David Dašić, *Diplomatija – Ekonomska, multilateralna i bilateralna*, Univerzitet Braća Karić, Beograd, 2003, str. 189-191.

postmodernizma i poraz ideologije. Oni ujedinjuju, bar na površini, (delove) levih i desnih, severa i juga, crkve i države, ministara i buntovnika.

U odsustvu političkog plana za ovu novu ekonomsku, društvenu i političku konfiguraciju, kosmopolitizam, drevna filozofska ideja, je mutirala u kosmopolitizam koji je promovisan kao Kantovo obećanje večnog mira. Kosmopolitski kapitalizam je predstavljen kao globalizacija sa humanim karakterom: kosmopolitizam humanizuje kapitalizam, ublažava neželjene efekte globalizacije i ograničava opresivne totalitarne režime.

Uprkos ovome, mnoge sumnje nisu rešene. Ako smo prihvatili da je zajednički pogled na svet klasa, onda se i ideološki i nacionalni sukobi završavaju? Očigledno ne: to znači da ljudi, s jedne strane, nemaju generalno značenje, ili da ovaj termin opisuje radikalno različite pojave. Međutim, tu postoji još nešto: ljudska prava su možda najvažnija liberalna institucija.⁹ S jedne strane, liberalna pravna i politička filozofija doživljava veliki pad. Dve stotine godina društvene teorije i tri glavna kontinenta misli uopšte ne ulaze u anale zakona: Hegel, Marks, i dijalektika borbe, Niče, Fuko i moć; psihoanaliza i subjektivitet. Posledično, napredno zakonodavstvo se vraća u XIX vek, modernizovanje društvenog ugovora između originalnih pozicija, kategoričkog imperativa idealnog govora, stvarni odgovori, i pojedinci koji imaju potpunu kontrolu nad njima samima.

Kriza ekonomskog modela nam daje jedinstvenu priliku da ispitamo totalitarnost aranžmana kreiranog posle 1989. godine. Najbolje vreme da se demistifikuje ideologija je kada ona dospe u krizu. U tom smislu, to se podrazumeva, skoro kao nešto prirodno, i nevidljive premise modela izbijaju na površinu i postaju ometane, i po prvi put mogu da se razumeju samo kao ideološka konstrukcija.¹⁰ Svaka od glavnih tema u teoriji o ljudskim pravima mora da bude prepoznata.

Kultura i dijaspora kao značajni deo javne diplomatije

Pojavljuje se multikulturalizam kao jak simbol krize projekta modernosti.¹¹ Zapravo, osnovne kategorije ovog projekta – filozofske, političke i društvene – upitne su, ponekad izgledaju grube u potrazi za multikulturalnim identitetom, a naročito kroz zahtev koji uključuje pravo na diversifikaciju, i to u samom srcu projekta. Uspostavljanje modernosti, kao prava na diferencijaciju i multikulturalizam, prevazilazi specifičnosti svakog

⁹ Ibid., str. 190.

¹⁰ Frederick Jameson, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, 2005, p. 34.

¹¹ Richard Ellman and Charles Feidelson Jr., *The Modern Tradition – Background of Modern Literature*, Oxford University Press, New York, 1965, pp. 23-44.

pojedinačnog nacionalnog konteksta i predstavlja savremenim društvima jasan izazov civilizacije. Dijaspore se može uključiti u širenje svesti o kulturnom i istorijskom nasleđu kroz polugu turizma. U savremenoj kulturi nema sumnje da je turizam kao visoko profitabilna, dinamična i popularizovana privredna grana moderne ekonomije sve značajnija. Ovaj značaj je nesumnjivo povezan sa sve većim brojem ljudi koji kao turisti posećuju različite zemlje i nacije, kao i njihove kulture. Osnovni etos multikulturalizma zasniva se na uvidu u kojem su jednako vredne sve kulture, pa prema tome etnocentrizam treba optužiti za sve one koji biraju kulturu, kulturnu baštinu ili moral i društveni poredak u odnosu jedan prema drugom.¹² Uvođenje novih kultura, istraživanje postojećih omogućilo je turizmu značajnu ulogu u diplomatiji, ekonomiji i politici. Turizam spaja kulture i nacije, i ovde naša dijaspora može nesumnjivo da odigra značajnu ulogu lobirajući za svoje zemlje u inostranstvu. Neke kulture značajno doprinose znanju, politici i kulturi iz drugih kultura. Putem određenih destinacija i ljudi koji ih predstavljaju turizam će, uz pomoć naše dijaspore, pomoći u brisanju svih sumnji i razjašnjavanju pogrešne koncepcije da nacije imaju jedan od drugog.

Turizam je značajan deo kulture, a kroz kulturu je i predmet interesovanja diplomata. Nedvosmisleno je poznato u turizmu, ali i u nauci o međunarodnim odnosima, posebno u međunarodnim ekonomskim odnosima, uz međunarodne kulturne odnose, da je kulturni turizam od velikog značaja. „Kulturni turizam je turistički izbor koji obrazuje ljude o aspektima umetnosti, arhitekture i istorije vezanih za određenu destinaciju“. Naravno, važnost kulturnog turizma je sloboda izbora, koji je najčešće prisutan kod ljudi koji se pojavljuju kao turisti.

Imajući u vidu gore navedeno, s jedne strane imamo turiste koji putuju širom sveta i posećuju različite turističke destinacije a, s druge strane, tu su građani posećenih zemalja koji u cilju pružanja pomoći turistima na putu, postaju diplomatsko-konzularni predstavnici.¹³ To nisu samo konzularne usluge po različitim pitanjima, uključujući i vanredne probleme. Postoje slučajevi kada se turisti iz neke zemlje susreću sa nekim znamenitostima ili događajima sa diplomatama zemlje prijema. Međutim, to je po definiciji primarni angažman diplomata koji se bave kulturološkom diplomatijom.¹⁴ Važan aspekt angažovanja kulturnih diplomata u sferi turizma svakako predstavlja sliku određene države i njenih građana. U tom kontekstu, mi nismo izuzetak jer je novi imidž Srbije svakako važan. Stoga je za kulturne

¹² Michael Parenti, *Land of Idols: Political Mythology in America*, St. Martin's, London, 1993, pp. 45-55.

¹³ David Dašić, *Diplomatija – Ekonomska, multilateralna i bilateralna*, op. cit., str. 189-191.

¹⁴ Vesna Đukić-Dojčinović, *Kulturni turizam – menadžment i razvojne strategije*, Klio, Beograd, 2009, str. 16.

diplomate najvažniji angažman u oblasti kulture, umetnosti i sportskog obrazovanja. Pored toga, kulturni atašei predstavljaju ljude i državu u ambasadama i konzularnim predstavništvima, ne tako često u kulturnim centrima, koji su predmet bilateralnih sporazuma od strane zvaničnika dve prijateljske zemlje.

U slučajevima kada država ima svoje kulturne centre u zemlji prebivališta, ponekad se nazivaju kulturno-informativni centri (kao što je Kulturni centar Srbije u Parizu), to su mesta za povremene susrete ne samo sa turistima i predstavnicima kulture, već i sa raznim diplomatama. Otuda je turizam jedan od najznačajnijih delova kako kulture, tako i umetnosti. Turizam je sastavni deo javne diplomatije. U svrhu usmeravanja međunarodne kulturne razmene, kulturne industrije i kulturnog kapitala, angažovanje kulturnih atašea od velikog je značaja za svaku državu u savremenim međunarodnim odnosima.

Pored položaja i značaja međunarodnih organizacija, kao što je Svetska turistička organizacija koja je u posebnom fokusu svakog diplomate, posebno ekonomskih i kulturnih atašea, vredi pomenuti svaku nacionalnu turističku organizaciju. Do sada je Svetska turistička organizacija bila najvažnija jer prati i usmerava sve što se tiče turizma, ali tu su i nacionalne turističke organizacije koje imaju posebnu energiju jer se bave procesima donošenja odluka, i istovremeno sprovode kulturne aktivnosti politike vezane za turizam i turiste. Zbog toga je broj poseta najvažniji pokazatelj atraktivnosti zemlje i kulture ljudi, ali i turističke ponude gde ostvareni profiti predstavljaju važan deo rada nacionalnih ekonomija. Dakle, sinergija kulture i turizma će u bliskoj budućnosti predstavljati važno polje ne samo privrede, već i diplomatskog angažmana, koji će definitivno dostići značaj pružajući diplomatama ulogu aktera javne diplomatije u procesu globalizacije, što je neizbežna posledica povećanja turističke ponude i sve većeg broja turista, statistički registrovanih, ne samo u Republici Srbiji već i širom sveta.

Zaključak

U sadašnjim uslovima, turistička aktivnost, kao i njegove komplementarne aktivnosti, u sinergiji sa kulturnim turizmom, direktno utiču na ekonomski rast i povećanje zaposlenosti svake zemlje, posebno na lokalnom nivou. U dinamičnim, globalnim turističkim trendovima, kultura i bogato kulturno nasleđe evropskih zemalja postale su veoma važan factor, koji održava vitalnost konkurentnosti čitavog evropskog turističkog proizvoda u rastućoj konkurenciji na svetskom nivou. Ova vrsta turizma je važna zbog svojih višestrukih pozitivnih socio-ekonomskih implikacija, ali takođe pruža finansijsku podršku za očuvanje, revitalizaciju i promociju kulturnog i istorijskog nasleđa uz zajedničke napore dijaspore, osiguravajući finansijsku nezavisnost institucija i organizacija culture, i utičući na proces decentralizacije kulture. Turisti kao posetioci doprinose popularizaciji

kulturnih atrakcija. Pored toga, lokalno stanovništvo podiže svest o kulturnim vrednostima destinacije. Zatim, interesovanje turista za različite aspekte lokalnog autentičnog načina života promoviše restauraciju skoro zaboravljenih autohtonih tradicija. Na dugi rok, međutim, neophodno je izbeći komercijalizaciju kulturnog i istorijskog nasleđa. Ovo ugrožava reputaciju kulturno-istorijske destinacije i dodatno stimuliše masivnost poseta, kao i opasnost od devastacije. Zbog toga, veoma pažljivo, treba pristupiti eksploataciji ove robe kao resursa za turističku ponudu.

Tokom više od dve decenije angažovanja u definisanim šablonima strateškog razvoja u zemljama shvatamo da mudrost jedne zemlje leži u pravilnoj definiciji strateške filantropije.¹⁵ Ipak, to nije samo definicija nego je i važno pitanje. To je čitav koncept, pravilo kontinuiteta (kvalitet i kvantitet), kojim se jedna zemlja određuje u odnosu prema strateškim potencijalima svih patriotizama i filantropije, u svom odnosu prema pojedincu – i filantropista prema svojoj sopstvenoj zemlji.¹⁶ Stoga nas ovo dovodi do dubljeg ličnog pitanja za svakog od nas, a to je: šta mogu da uradim za svoju zemlju? Bez prijatelja mi ne možemo da budemo mudri sa neprijateljima. Treba da okupimo i uključimo sve naše ljude koji ne žive u matičnoj zemlji i zajedno iskoristimo ogroman potencijal koji kao država i narod posedujemo kako bismo zaštitili, i ujedno i promovisali, svoje kulturno i istorijsko nasleđe.

Literatura

- Bound, Kirsten, Briggs, Racher, Holden, John, Jones, Samuel, *Cultural Diplomacy*, Demos, London, 2007.
- Bošković, Dragan, Lojanica Marija (urs.), *America*, Filološko-umetnički fakultet, Kragujevac, 2017.
- Dašić, David, *Diplomatija – Ekonomska, multilateralna i bilateralna*, Univerzitet Braća Karić, Beograd, 2003.
- Đukić-Dojčinović, Vesna, *Kulturni turizam – menadžment i razvojne strategije*, Klio, Beograd, 2009.
- Ellman, Richard and Feidelson Jr., Charles, *The Modern Tradition – Backgrounds of Modern Literature*, Oxford University Press, 1965.
- Fuko, Mišel, *Arheogoija znanja*, Plato, Beograd, 1998.
- Jameson, Frederick, *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, 2005.

¹⁵ Kirsten Bound, Racher Briggs, John Holden, Samuel Jones, *Cultural Diplomacy*, Demos, London, 2007, pp. 112-120.

- Paić, Žarko, *Politika identiteta (Kultura kao nova ideologija)*, Antibarabus, Zagreb, 2005.
- Parenti, Michael, *Ethnic and Political Attitudes*, Arno, 1975.
- Parenti, Michael, *Land of Idols: Political Mythology in America*, Martin's, London, 1993.
- Riker, Pol, *Sopstvo kao drugi*, Jasen, Službeni list, SCG, Beograd, Nikšić, 2004.
- Walcutt, Charles, *American Literary Naturalism, A Divided Stream*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1956.

CULTURAL HERITAGE OF SERBIA AND DIASPORA AS ELEMENTS OF DIPLOMACY

ABSTRACT

Material and non-material cultural heritage is important for every nation and every state. In contemporary international relations, as well as in the foreign affairs, the importance of cultural heritage is gaining in importance due to the fact that it does not represent value and advantage only for a certain nation and state, but it also has the international significance, followed by certain recognition and appreciation. Consequently, cultural heritage is subject to internal policies, especially cultural policies, as well as the foreign policy officials that are in power in a particular country. Thus, cultural heritage is becoming an element of diplomacy, where diplomats dealing with cultural diplomacy are of utmost importance, in addition to unavoidable importance of economic diplomacy. However, important knowledge and characteristic of cultural heritage are that it exists not only in the territory of a sovereign state, but it also stays alive abroad. Such is the case with the cultural heritage of the Republic of Serbia abroad. Having this fact in focus, people in the diaspora with their cultural missions and goods is undoubtedly an important element of diplomacy. They can certainly include already existing cultural assets. Finally, giving its contribution to culture and art, but also other spheres of cultural industry and cultural capital, an important and inevitable contribution is unequivocally given by the diaspora.

Key words: culture, cultural heritage, state, Republic of Serbia, diplomacy, cultural diplomacy, diaspora.

Bezbednost za sve

Boris Kršev, *Securitas Res Publica*, Prometej, Novi Sad, 2017. (390 str.)

Bezbednost kao konstanta ljudske egzistencije i neosporna potreba čoveka razvijana je u širem društvenom kontekstu, pa je stoga uslovljena velikim brojem faktora koji su na nju povratno uticali. Razvoj čovečanstva praćen je brojnim izazovima koji su nastajali kao posledica prirodnih, ali i društvenih atipičnih situacija. U odgovoru na krize stvarali su se uvek noviji i savršeniji oblici organizacije društva i odgovora na njih, ali istovremeno su iskrsavali i novi problemi. U narastajućem korpusu radova u oblasti studija bezbednosti, u domaćoj akademskoj publicistici, mali je broj onih koji hronološki prikazuju događaje i društvena dešavanja kao šire, ali značajne uzroke razvoja nauke (o) bezbednosti. Monografija „*Securitas Res Publica*“, rezultat je nastojanja da se sistematizuju hronološka znanja o bezbednosti kao jednog od mogućih načina sagledavanja društvene stvarnosti. Njen autor, dr Boris Kršev, redovni je profesor na Fakultetu za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić u Novom Sadu. Monografija, u izdanju izdavačke kuće „Prometej“ iz Novog Sada, sastoji se od 390 strana organizovanih u deset velikih poglavlja. Svako od poglavlja fokusirano je na sled istorijskih događaja, činjenica i okolnosti, odnosno stvaranja kvalitativno viših, integrisanijih oblika ljudske zajednice, u cilju odgovora na izazove sa kojima se konkretno društvo suočavalo. U tom smislu, ova monografija nudi nov, analitički pristup određenim fenomenima bezbednosti kroz prizmu posmatranja značajnih istorijskih okolnosti koje su dovele do sveta u kome danas živimo.

Koristeći historiografski metod u prvom poglavlju „Bezbednost kao nagon u praistorijskoj epohi“ autor navodi pojavu svesti kod čoveka (ljudske vrste prim.aut.), te je prateći antropološki razvoj prvobitnih ljudskih zajednica „podizao“ nivo društvenog organizovanja sa pojedinca, preko porodice i rodovsko-plemenskih oblika uređenja, na rudimente onoga što se danas može nazvati državom. U ne tako iscrpnom antropološkom pogledu na prvobitne društvene zajednice, autor izdvaja klimu, reljef i načine vladanja kao tri najznačajnija faktora koji su doveli do daljeg oblikovanja ovih entiteta. Na kraju prvog poglavlja, autor ukazuje na genezu primitivnog prava kao preduslova za bolje regulisanje međudnosa u prvim zajednicama. U tom smislu prepoznaje religiju kao prvi oblik normiranog ponašanja, ali i pojavu

prvih oblika sankcija za nepridržavanje "propisanih" pravila. Fokusirajući se na nešto savršenije oblike država i prvih civilizacija poput Mesopotamije, Starog Egipta, Antičke Grčke i Rima, drugo poglavlje iznosi opšta sociološka svojstva društava starog veka i postojanja robovlasništva, kao pokretača i važnog faktora razvoja prvih kodifikovanih pravnih sistema. Detaljno je predstavljen Hamurabijev zakonik čija je osnovna karakteristika sistematičnost i grupisanje određenih nedozvoljenih dela, te se na osnovu njega ustrojio pravni sistem Mesopotamije. Premda detaljnije predstavlja geostrateško pozicioniranje Starog Egipta, autor i dalje favorizuje pravne karakteristike kao preovlađujuće u obezbeđivanju sigurnosti građana svih slojeva. Nakon prikaza najznačajnijih odredišnih tačaka grčke filozofske misli o pravu i državi, autor prepoznaje tzv. „integrativni helenizam“ od strane Aleksandra Makedonskog. Ideja univerzalne države kao da je predstavljala preteču savremenog međunarodnog političkog sistema jer, kako autor primećuje, ona (univerzalna država) ne samo da nije uspela da integriše zajedničku kulturu, tradiciju i ostale važne determinante, već nije uspela ni da izgradi zajedničke institucije koje bi je održa(va)le na okupu. Rimsko carstvo je, s druge strane, prvo iznedrilo potrebu percipiranja vladanja (implicitno i bezbednosti), kao javne stvari – *Res Publica*.

Nakon kraćeg istoriografskog predstavljanja činjenica o usponu (i padu) Rimskog carstva, autor detaljno obrazlaže njegove organe i institucije sa njihovim nadležnostima, i još jednom navodi pravo kao ključnu kategoriju u razvoju političke tradicije i bezbednosti određenog prostora. Treće poglavlje prikazuje razvoj srednjovekovnih država, i različitih novina u organizaciji društava sa akcentom na prostor Zapadne Evrope, i nudi kratak osvrt na stvaranje srpske srednjovekovne države. Ovo poglavlje dovodi u vezu religiju i ratove kroz prikaz krstaških ratova kao prvih „u ime Crkve“ i prikazuje detalje o Stogodišnjem ratu.

Prateći razvoj svetske istorije, autor u četvrtom poglavlju analizira detaljno kraj srednjeg i početak novog veka, odnosno sve bitne događaje koji su posredno doprinosili razvoju ljudske (samo)svesti o sopstvenoj bezbednosti i bezbednosti drugih. U tom kontekstu predstavljeni su humanizam, zatim reformacija kao važan momenat u borbi za veroispovest, i velika geografska otkrića praćena prvom interesnom podelom sveta. Autor navodi borbu za predominaciju između Španaca i Portugalaca, ali i Holandije i Velike Britanije kao rastućih kolonijalnih sila. Kada je reč o međunarodnim odnosima (ako su takvi tada postojali), ukazano je na značaj Vestfalskog mira i kako autor navodi „nastanka nacionalne bezbednosti“. Zahvaljujući čuvenim vestfalskim principima (četiri), bezbednost i suverenitet države postaju „neraskidive kategorije“. Poslednja brana ovako novouspostavljenom sistemu, i feudalnoj epohi uopšte, predstavljala je apsolutna monarhija, naročito prisutna u Francuskoj. Važan deo ovog poglavlja čini rasprava o bezbednosti, kao delu prirodnog prava i obeležjima građanskog društva u obliku u kome ono danas postoji.

Peto i šesto poglavlje su u ovoj monografiji tematski povezani i govore o engleskim, francuskim i američkim revolucionarnim talasima, odnosno o nastanku i razvoju modernog kapitalizma kao preduslovu današnjeg svetskog poretka. Nakon kraćih historiografskih činjenica o svakoj od pomenutih država, autor iznosi osnovne karakteristike i događaje koji su bitno promenili funkcionisanje ove tri države. Tako za Englesku navodi borbe torijevaca i vigovaca kao preduslova funkcionisanja parlamenta ove države u današnjem obliku, ali i karakteristike engleskog zakonodavstva koje je po svojoj formi običajno, u kom važno mesto u suđenjima zauzima porota (princip javnosti), i gde su od 1810. godine kazne drastično humanije. Za najvažnije događaje iz istorije Sjedinjenih Američkih Država (SAD), autor navodi američki rat za nezavisnost i Deklaraciju o nezavisnosti kojom se proglašavaju neotuđivim, prirodna prava čoveka – pravo na život, imovinu, bezbednost i politička prava. Autor smatra da važno mesto u američkoj istoriji treba dati Monroovoj doktrini i dugotrajnoj promeni američke spoljne politike. Godina 1789. prelomna je u istoriji moderne Francuske. Nakon revolucije koja je zahvatila ovu državu, autor navodi kao najznačajniji dokument Deklaraciju o pravima čoveka i građanina, koja je po stipulacijama slična američkoj Deklaraciji o nezavisnosti. Početak XIX veka vezuje se i za Bečki kongres na kom je institucionalizovan sistem kolektivne bezbednosti, pa tako autor puno prostora posvećuje ovom događaju, njegovim akterima i posledicama. Sve ove krucijalne društvene promene praćene su ideološkim borbama oličenim u pobedi kapitalizma (komercijalni liberalizam/mir), zatim pojava monopola odnosno „finansijskog imperijalizma“, kako ga autor opisuje, i tzv. „konstruktivnog imperijalizma“ odnosno sistema saveza.

Sedmo i najobimnije poglavlje u ovoj knjizi obrađuje bezbednost kao kategoriju imanentnu totalitarnim društvima. Neposredno pre prikaza karakteristika nemačkog nacizma, autor ukazuje na pojavu međunarodne bezbednosti kao glavne funkcije Društva naroda. Iako je ova institucija imala je za cilj očuvanje mira nakon razarajućeg Prvog svetskog rata, i čak nekoliko uspešnih aranžmana (Brijan-Kelogov pakt), ispostavilo se kasnije da ipak nije ispunila svoj osnovni zadatak očuvanja svetskog mira. Izbijanjem Drugog svetskog rata, na svetsku scenu izbija „nemački eksperiment“, kako ga autor naziva, odnosno historiografski poznat kao Treći rajh.

Autor ne navodi ključne događaje Drugog svetskog rata, već se fokusira na institucionalne aranžmane nastale po njegovom završetku – Atlantsku povelju, konferenciju u Potsdamu i Sporazum iz Breton Vudsa, koji su svi „zaslužni“ za stvaranje i razvoj Organizacije ujedinjenih nacija, kao čuvara svetskog mira i bezbednosti.

Neizostavno poglavlje ljudske istorije i ključni „rat“ XX veka – period Hladnog rata, autor opisuje u osmom poglavlju, pružajući osvrt na njegove uzroke, Trumanovu doktrinu kao svojevrsnu strategiju „obuzdavanja“ SSSR-a, ali i terorističke akte u hladnoratovskoj eri. Autor ne izostavlja i problem zemalja trećeg sveta ispoljen u kolonijalnoj zaostavštini, kao i Pokretu

nesvrstanih. Autor zaključuje da je potraga za relativnim suverenitetom oličena upravo u ovom periodu, imajući u vidu "buđenje", modernih država nacija. Izuzetno važna globalna okolnost koja je započela tokom Hladnog rata, a traje i danas, jesu integrativni tokovi u različitim sferama društvenog života. U integraciji na svim poljima nesumnjivo dominira Evropa kroz stvaranje najpre Evropskih zajednica, a potom Evropske unije sa supranacionalnim specifičnim politikama. Pored nje, autor opisuje ciljeve, nastanak i funkcionisanje ostalih regionalnih aranžmana na evropskom kontinentu – Organizaciju za bezbednost i saradnju u Evropi (OEBS), Savet Evrope i druge. Kao antipod ovom procesu, autor navodi i procese dezintegracije u Evropi, na primeru sudbine Sovjetskog Saveza, odnosno celokupnog istočnoevropskog bloka, kao i raspad SFRJ i "slučaj" treće jugoslovenske države – SRJ. Sve ove procese autor je opisao u devetom poglavlju.

U poslednjem poglavlju monografije „*Securitas Res Publica*“, autor opisuje osnovne karakteristike globalizma, zatim neoliberalni koncept svetskog poretka, te na kraju navodi NATO alijansu, opisujući je kao "globalnu silu za globalni poredak".

Autor monografije zastupa stav prema kom je pitanje "javnosti" bezbednosti kao pojave, tokom većeg dela ljudske istorije, bilo veoma varijabilno. U zavisnosti od trenutnih političkih, tradicionalnih, pravnih, ali nadasve kulturalnih razloga pitanje nivoa javnosti bezbednosti je menjalo intenzitet svog *res publicum*-a. Disperzija bezbednosnih problema na početku XXI veka je transcendirala resornu neophodnost postojanja velikog broja državnih (ali i naddržavnih), institucija i organa u njihovom suprotstavljanju, te je tako, kako autor ove monografije tvrdi, „bezbednost ponovo postala javna stvar – *Res Publica*“.

Nenad STEKIĆ

Međunarodno javno pravo

Boris Krivokapić, *Međunarodno javno pravo*, Poslovni i pravni fakultet Univerziteta „Union-Nikola Tesla” i Institut za uporedno pravo, Beograd, 2017, str. 927.

Pisanje udžbenika oduvek je predstavljalo posebno odgovoran posao. Ta odgovornost je naročito velika ukoliko se analizira jedna posebno živa materija kakva je materija međunarodnog javnog prava. Stoga se od pisca jednog takvog udžbenika očekuje preciznost i jasnoća stila, kao i preglednost i sistematičnost. Pažljiva sistematizacija ključnih pitanja, uz pregršt aktuelnih primera i slučajeva iz prakse, idu nam u prilog da konstatujemo da je prof. Krivokapić zaista napisao jedno kapitalno delo koje predstavlja krunu njegovog višegodišnjeg bavljenja međunarodnim pravom.

Kao neko ko je do sada objavio čak 42 monografije, odnosno preko 200 naučnih radova, ali i ko je ostvario značajnu međunarodnu reputaciju (imajući u vidu da su radovi prof. Krivokapića do sada citirani čak 2084 puta u preko 20 zemalja na svetu), profesor dr Boris Krivokapić nesumnjivo predstavlja jedno od najvećih i najznačajnijih imena naše nauke o međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima. Završivši sa izvanrednim ocenama osnovne, magistarske i doktorske studije na Pravnom fakultetu Beogradskog univerziteta, prof. Krivokapić je svoj radni vek u nauci započeo u Institutu za uporedno pravo, nakon kog se zaposlio na nekoliko državnih i privatnih fakulteta. Trenutno prof. Krivokapić predaje na Pravnom fakultetu Univerziteta „S. P. Korolev” u Samari, ali i na Poslovnom i pravnom fakultetu Univerziteta „Union-Nikola Tesla”. Živa reč i rad sa studentima podstakli su autora da napiše jedno novo, aktuelno i pregledno štivo, koje će olakšati studentima razumevanje ove nimalo jednostavne materije.

Sam udžbenik podeljen je u pet delova radi lakše sistematizacije. U prvom delu detaljno su obrađeni pojam i naziv međunarodnog prava, kao i njegov razvoj. Tu autor u prvi plan ističe da međunarodno javno pravo danas predstavlja jednu izuzetno dinamičnu kategoriju, koja je podložna daljim promenama. Potom se analiza „prenosi” na osobenosti međunarodnog prava, u okviru čega se sa različitih aspekata (izvori međunarodnog prava, broj strana, protiv koga su sankcije uperene, prirode samih sankcija, poreklo sankcija) analizira i jedinstven sistem sankcija u međunarodnom pravu. Na kraju, prof. Krivokapić najpre razlikuje čitav niz kriterijuma deoba međunarodnog prava, da bi potom ukazao na značaj odnosa međunarodnog i unutrašnjeg prava.

Drugi deo udžbenika tiče se izvora međunarodnog prava i pravila međunarodnog ugovornog prava. S tim u vezi, autor najpre analizira pojam i vrste izvora, da bi potom detaljnije analizirao svaki od njih. Tako, prof. Krivokapić izvore međunarodnog prava grupiše u tri grupe. Najpre, on

razlikuje glavne izvore, u koje ubrajamo međunarodne običaje, međunarodne ugovore i opšta pravna načela civilizovanih naroda, potom razlikuje pomoćne izvore u koje svrstava sudsku praksu i doktrinu, da bi na posletku u izvore međunarodnog prava svrstao i jednostrane akte država odnosno jednostrane akte međunarodnih organizacija. Međunarodno ugovorno pravo je detaljno analizirano na samom kraju ovog poglavlja. S obzirom na to da je reč o jednoj od najstarijih i najvažnijih oblasti međunarodnog prava, autor je pažljivo sistematizovao najvažnije elemente međunarodnog ugovornog prava, upotpunjujući ovo poglavlje mnoštvom primera.

U trećem delu su analizirani subjekti međunarodnog prava. Autor najpre polazi od pojma subjekta međunarodnog prava, da bi potom ukazao na ključne elemente punog međunarodnopravnog subjektiviteta. Na kraju, u okviru posebnih poglavlja, detaljno se proučavaju subjekti međunarodnog prava koji mogu biti države, kvazidržave, međunarodne organizacije, kvazimeđunarodne organizacije, subjekti *sui generis*, ali i pojedinci i grupe. Važno je istaći da je prof. Krivokapić analizu subjekata upotpunio mnoštvom primera iz prakse, ali i tabelarnim prikazima, koji su u dobroj meri olakšali razumevanje ove materije.

Četvrti deo udžbenika rezervisan je za jednu od najstarijih i najrazvijenijih grana međunarodnog prava – diplomatsko pravo. U prvom poglavlju najpre je dat kratak istorijski prikaz razvoja diplomatije odnosno diplomatskog prava, da bi potom autor ukazao na pojam i pravne izvore diplomatskog prava. Na kraju, istaknut je značaj jedne od najbitnijih karakteristika diplomatsko-konzularnog prava – diplomatskih i konzularnih privilegija i imuniteta. Potom se u ostalim poglavljima pažljivo analiziraju državni organi značajni za vođenje međunarodnih odnosa, pojmovi stalnih i specijalnih diplomatskih misija, kao i pojam i značaj multilateralne diplomatije. Pretposlednje poglavlje rezervisano je za konzularno pravo, dok je u poslednjem poglavlju analizirana međunarodna zaštita predstavnika država.

Poslednji, peti deo udžbenika posvećen je analizi prostora u međunarodnom pravu. Prostor kao objekt regulisanja međunarodnog prava podrazumeva fizičke sredine u kojima međunarodno pravo važi i čiji je pravni položaj regulisan normama tog prava. Stoga, u nastavku ovog dela udžbenika, autor pažljivo analizira državnu teritoriju, odnosno međunarodno rečno pravo, pravo mora, vazdušnu oblast, kao i kosmičko pravo. Prateći njihovu ulogu i razvoj, prof. Krivokapić čitaocu nudi brojne sheme kao i grafičke prikaze pojedinih spornih pitanja, čime samo potvrđuje svoj pedagoški dar za uočavanje potencijalnih problema pred kojima bi se u nekim trenucima mogao naći čitalac.

Na kraju, ostaje nam da zaključimo da je reč o jednom sistematičnom i sadržajnom udžbeniku, koji odlikuje kratka i jasna rečenica, jezgrovita misao i preglednost izlaganja. Nema ni traga od teškog jezičkog izražavanja na koje

smo navikli da nalazimo kod pisaca udžbenika. Naprotiv, radi se o knjizi kroz koju se čitalac lako i sa uživanjem kreće. Stoga, „Međunarodno javno pravo“ prof. dr Borisa Krivokapića predstavlja zadugo korisno i aktuelno štivo koje će zadovoljiti sve potrebe fakultetske nastave iz oblasti međunarodnog prava i međunarodnih odnosa.

Aleksa NIKOLIĆ

Svetska trgovinska organizacija

Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, *Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2018, 309 str.

U 2018. godini Institut za međunarodnu politiku i privredu objavio je monografiju naučnog saradnika Sanje Jelisavac Trošić, profesora Dragoljuba Todića i doktora Milorada Stamenovića. Na prvi pogled, naslov monografije „Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite“ može zbuniti čitaoce, ali kroz sam tekst autori su ukazali na međusobnu povezanost ove tri celine. Polazna tačka jesu izazovi u međunarodnoj trgovini u savremenom dobu i potreba za reformom Svetske trgovinske organizacije. Autori naglašavaju da bi prilikom rasprava o promenama pravila međunarodne trgovine trebalo više uključiti pitanje odnosa između međunarodne trgovine i životne sredine i međunarodne trgovine i zdravstvene zaštite i međunarodne trgovine. Upravo kroz određena poglavlja ove monografije autori su želeli da detaljnije razrade odnose između ovih celina i time postave osnove za reformu.

Prvo poglavlje je naslovljeno Međunarodna trgovina i ukazuje čitaocima na osnove međunarodne trgovine, međunarodnih finansija i generalno međunarodnih ekonomskih odnosa. U odnosu međunarodne trgovine i životne sredine posmatra se nivo međuzavisnosti država i razvoja međunarodne trgovine u smislu toga jesu li kompatibilni ili u sukobu. To se vrši tako što se preispituju trgovinske mere i njihov uticaj na politike zaštite životne sredine i preispituju se mere zaštite životne sredine na stanje trgovinskih odnosa involviranih subjekata i na međunarodno pravo. Trgovina, opšti sporazum o carinama i trgovini i svetska trgovinska organizacije je ime drugog poglavlja. Pisci nas upućuju na poslednju GATT rundu pregovora koja je trajala od 1986. do 1994. godine na kojoj je i osnovana Svetska trgovinska organizacija, a počela je sa radom 1.1.1995. godine. Osmog maja 2018. godine Svetska trgovinska organizacija je izdala zajedničku izjavu o zabrinutosti zbog povećanja trgovinskih tenzija i rizika od uvođenja novog ili eskalacije postojećeg protekcionizma, što ukazuje na ulogu ove organizacije u savremenim trgovinskim odnosima.

Treće poglavlje se zove Životna sredina, Svetska trgovinska organizacija i pravo na (zdravu) životnu sredinu gde se najpre govori o uticaju zahteva u oblasti označavanja i taksu za potrebe zaštite životne sredine kao i činionicima koji determinišu uticaj procesa trgovinskog liberalizma na životnu sredinu. Ujedno navode i da se pravo na (zdravu) životnu sredinu stavlja u širi kontekst prava čoveka. Sa druge strane, stiče se utisak da se Svetska trgovinska organizacija nije na sistematski način bavila pitanjem odnosa između trgovine i zaštite životne sredine. Najpre, sam pojam „životna sredina“ nije eksplicitno definisan, niti postoji poseban dokument koji bi to

uređivao. Ono što doprinosi potrebi detaljnijeg uređivanja jeste složenost problema u oblasti životne sredine, kao i rastuća međuzavisnost država u okviru globalizacije.

Sa druge strane, glava četiri se bavi zdravstvenom zaštitom i pristupu tržištu lekova. Utvrđuje da je potrebno jačanje Svetske zdravstvene organizacije i ističe značaj Okvirne konvencije za globalno zdravlje koja se bazira na tri preduslova za zdrav život, a to bi bili adekvatno funkcionisanje zdravstvenog sistema, široka paleta javnozdravstvenog servisa i šire posmatranje socioekonomskih preduslova koji utiču na zdravlje. Smatra se da Svetska trgovinska organizacija ima značajan uticaj na formiranje cena medicinskih proizvoda, najpre kroz trgovinske barijere. Takođe, navodi se da porast obima međunarodne trgovine ukazuje na potrebu za većom saradnjom između zdravstvenog i trgovinskog sektora. U monografiji je prikazan pregled usvojenih dokumenata koji se odnose na javno zdravlje, gde se, kao značajno, navodi to što je Svetska trgovinska organizacija ukazala na probleme u javnom zdravstvu.

Narednih nekoliko poglavlja su posvećeni Doha rundi pregovora, koja je karakteristična i za trgovinske pregovore i za životnu sredinu, ali i zdravstvenu zaštitu, čime autori ove monografije nalaze spojnicu između ove tri teme. Naime, ovi Doha runda je otpočela u novembru 2001. godine u okviru koje se pregovaralo o poljoprivredi, pristupu tržištu industrijskih proizvoda, uslugama, intelektualnoj svojini, trgovini i razvoju, trgovini i zaštiti životne sredine, olakšavanju trgovine, pravilima STO, kao i rešavanju sporova. Značajan doprinos ostvaren je kroz usvajanje TRIPS – Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine. U odnosu životne sredine i međunarodne trgovine preovlađuje meko pravo. Na ovim pregovorima data je lista oblasti za razmatranje kao što je zaštita biodiverziteta, klimatske promene, zaštita ozonskog omotača, upravljanje otpadom i opasne hemikalije. Po pitanju zdravstvene zaštite, autori zaključuju da je neophodno imati političko-organizacioni okvir koji bi omogućio budžet za pribavljanje lekova, kako bi se lekovi obezbeđivali u skladu sa listom esencijalnih lekova koje predlaže Svetska zdravstvena organizacija.

Pregovori Republike Srbije o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji su tema osmog poglavlja. Pregovori naše zemlje su otpočeli 15.2.2005. godine, a poslednji sastanak je održan 13.6.2013. godine. Najveći izazovi za našu zemlju jesu bilateralni pregovori i Zakon o genetski modifikovanim organizmima, kao i rešavanje pitanja Kosova i Metohije.

Deveta glava je posvećena politici i propisima Republike Srbije u oblasti životne sredine, a deseta zdravstvenoj zaštiti u Republici Srbiji i uticaju pregovora o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Istovremeno postoji obaveza usaglašavanja nacionalne politike i propisa u oblasti životne sredine sa propisima Evropske Unije i potreba za reformom zdravstvenog sistema. Autori ukazuju na potencijalne prepreke u sistemu zdravstvene

zaštite koje vezuju sa konceptom zdravstvenog osiguranja i konceptom pružanja zdravstvene zaštite.

Poslednje poglavlje ove monografije čitaocima ukazuje na krizu Svetske trgovinske organizacije i daje predloge za reformu. Izdvaja se nekoliko ključnih problema. Na prvom mestu to je protekcionizam Sjedinjenih Američkih Država i najava povlačenja iz Svetske trgovinske organizacije. Uz to, ne može se ne obratiti posebna pažnja na unilateralno podizanje carinskih stopa između Sjedinjenih Američkih Država u 2018. godini. Sledeći problem jeste nezavršena Doha runda pregovora, koja je originalno trebalo da se završi 1.1.2005. godine, međutim, Svetska trgovinska organizacija traži jednoglasnost za postizanje sporazuma i to je ono što usporava njen rad. Na kraju, postoje i problemi unutrašnje prirode u samom sistemu ove organizacije. Pre svega, blokada trgovinskih pregovora u okviru Doha runde, potencijalna blokada sistema za rešavanje sporova. Došlo je i do pada poverenja u sposobnost same organizacije da dođe do rešenja i da se izbori sa problemima. Stoga je došlo do različitih predloga za reformu. Evropska unija predlaže trostruke promene: u pogledu donošenja odluka i razvoja, redovnog rada i transparentnosti i modernizacije sistema rešavanja sporova. Kanada je za jačanje i modernizaciju Svetske trgovinske organizacije, a Sjedinjene Američke Države zahtevaju izmenu pravila Svetske trgovinske organizacije, dok Kina daje podršku multilateralizmu.

Porast značaja pitanja životne sredine i zdravstvene zaštite, kao i problemi u funkcionisanju Svetske zdravstvene organizacije i predlozi za njenu reformu ukazuju na potrebu za jasnijim definisanjem elemenata politike ove organizacije u odnosu na ove oblasti. Autori ove monografije smatraju da bi strateški cilj mogao biti pronalaženje mogućnosti usklađivanja i delovanja mera u oblasti trgovinske politike i politike zaštite životne sredine i zdravstva. Kada je u pitanju Svetska trgovinska organizacija, kroz navedene predloge za reformu, može se zaključiti da se oni najvećim delom oslanjaju na oblast trgovinskih pregovora, nadgledanje trgovinskih politika i rešavanje sporova, a nisu obuhvaćene oblasti zdravstvene zaštite i životne sredine. Autori zaključuju da bi eventualni neuspeh u reformi znatno unazadio svetski trgovinski sistem, a to otvara mnoga neistražena pitanja. Stoga, ova monografija predstavlja jedinstveno i značajno štivo, za svakoga ko se bavi nekom od ovih oblasti i želi da istraži njihovu međupovezanost, jer je prvi put u našoj literaturi jedna monografija obuhvatila ove tri oblasti.

Jovana BLEŠIĆ

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodna politika je jedan od najstarijih naučnih časopisa na Balkanu iz oblasti međunarodnih odnosa. Prvi broj je objavljen 1950. godine, tri godine nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Uređivačka politika prati osnovne istraživačke oblasti Instituta – političke, bezbednosne, ekonomske i pravne aspekte međunarodnih odnosa. *Međunarodna politika* objavljuje izvorne naučne radove, pregledne članke i prikaze knjiga. Radovi moraju biti napisani na srpskom jeziku, sa sažecima i ključnim rečima (na srpskom i engleskom).

Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao istaknuti nacionalni časopis (M52). Zahvaljujući naučnoj objektivnosti i stečenom ugledu, čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i inostranstvu.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodne politike* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike.

Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preduzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodna politika* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnoj politici*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog

ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);

- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodne politike* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zdatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspoložu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predočeni samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodna politika*;
- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics* – COPE, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodna politika*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodna politika*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

UPUTSTVA ZA SARADNIKE

Međunarodna politika je tromesečnik koji izlazi u januaru, aprilu, julu i oktobru svake godine.

Časopis objavljuje recenzirane autorske priloge i prikaze skupova i knjiga iz oblasti međunarodnih odnosa, spoljne politike, međunarodnog javnog prava i međunarodne ekonomije.

Uslov za uzimanje u razmatranje priloga je da budu pripremljeni u skladu sa sledećim uputstvima.

I – Uputstvo za pisanje članaka

1. Autorski prilozii (članci) ne treba da sadrže više od 4.500 reči, odnosno do 32.000 znakova sa razmacima.
2. Članke pisati korišćenjem fonta *Times New Roman*, veličine 12, sa brojevima stranica u donjem desnom uglu.
3. Iznad naslova teksta stoji ime i prezime autora članka (i eventualna titula), naziv institucije u kojoj je zaposlen i njeno sedište, kao i lična adresa autora za korespondenciju (poštanska/institucionalna ili elektronska).
4. Ukoliko autor ima želju da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen, neophodno je da na kraju naslova teksta stavi posebnu fusnotu sa simbolom * u kojoj će to posebno napomenuti.
5. Apstrakt se prilaže i na srpskom i na engleskom jeziku i u njemu autor treba da ukaže na najbitnije hipoteze na kojima rad počiva. Apstrakt treba da sadrži do 120 reči, a ispod njega autor navodi do 12 ključnih reči.
6. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire*, itd.).
7. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora navesti kako glase u originalu, i to u zagradi posle srpske transkripcije.
8. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

Podatke o navedenoj bibliografskoj jedinici u fusnotama treba navesti u skladu sa sledećim sugestijama:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *Italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica. Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, stavlja se (ur.) ili (prir.) sa tačkom u oba slučaja. Sa druge strane, kada se radi o više urednika monografije na srpskom jeziku stavlja se (urs), bez tačke.

Kada se navodi priređeni zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredilo više priređivača, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (eds), bez tačke. Ako se radi o jednom priređivaču, stavlja se (ed.), sa tačkom.

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, p. 221.

Duško Lopandić (ed.), *Regional initiatives in Southeast Europe: multilateral cooperation programs in the Balkans*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2001, pp. 24–32.

Theodor Winkler, Brana Marković, Predrag Simić & Ognjen Pribićević (eds), *European Integration and the Balkans*, Center for South Eastern European Studies, Belgrade & Geneva Centre for the Democratic Control of the Armed Forces, Geneve, 2002, pp. 234–7.

b) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od-do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (-), bez razmaka. Ukoliko su neki podaci nepotpuni neophodno je to i naglasiti.

Primeri:

Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", in: Mike Maguire, Rod Morgan & Robert Reiner (eds), *The Oxford Handbook of Criminology*, Oxford University Press, Oxford, 2003, pp. 878–84. (pp. 878–9 ili p. 878).

Robert J. Bunker & John. R. Sullivan, "Cartel Evolution: Potentials and Consequences", *Transnational Organized Crime*, vol. 4, no. 2, Summer 1998, pp. 55–76.

c) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka – pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *Italic-u*) datum – napisan arapskim brojevima, broj strane/stranica.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

d) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*, broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja).

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.
"Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine", *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 1-14.

e) Navođenje izvora sa Interneta

Ime autora, naziv dela ili članka, puna Internet adresa koja omogućava da se do navedenog izvora dođe ukucavanjem navedene adrese, datum pristupanja stranici na Internetu, broj strane (ukoliko postoji i ako je prilog objavljen u PDF-u).

Primer:

Maureen Lewis, *Who is Paying for Health Care in Eastern Europe and Central Asia?*, IBRD & World Bank, Washington D.C, 2000, Internet, [http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/\\$File/Who+is+Paying+text.pdf](http://Inweb18.worldbank.org/eca/eca.nsf/Attachments/Who+is+Paying+for+Health+Care+in+Eastern+Europe+and+Central+Asia/$File/Who+is+Paying+text.pdf), 14/09/2004, p. 3.

f) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih fusnota, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. I na kraju broj strane (npr. Michael Levi, "The Organisation of Serious Crimes", op. cit., p. 879). Ibid. ili ibidem koristiti isključivo pri navođenju izvora navedenog u prethodnoj fusnoti, uz naznaku broja strane/stranica, ukoliko je novi navod iz tog izvora (npr. Ibid., str. 11).

9. Na kraju članka prilaže se bibliografija koja treba da sadrži sve izvore i literaturu navođene u tekstu, a u formi kakva je navedena u uputstvu za fusnote. Jedina razlika je što se u bibliografiji obavezno navodi prvo prezime pa ime autora citiranog rada, i celokupna bibliografija se

organizuje prema abecednom redosledu početnog imena navođenih autora (ili naziva korišćenih dokumenata).

II – Uputstvo za pisanje prikaza knjiga i skupova

1. Prikazi skupova i knjiga ne smeju biti duži od dve i po stranice *Word* formata (prored *single*), odnosno ne smeju sadržati više od 1.200 reči (8.800 znakova sa razmacima).
2. Na početku prikaza navode se bibliografske odrednice knjige u skladu sa pravilima koja su navedena za navođenje monografija u fusnotama, s tim što na kraju treba navesti ukupan broj stranica (npr. 345 str. p. 345).
3. Prikazi knjiga i skupova ne smeju sadržati fusnote, dok se sve eventualne napomene mogu navesti u zagradi.
4. Autor može navesti i nadnaslov prikaza knjige ili skupa velikim slovima – veličina slova 14, što je podložno izmenama od strane redakcije časopisa.
5. Veličina slova, font i poravnanje teksta treba da budu u skladu sa ranije navedenim sugestijama za pisanje članaka.
6. Na kraju prikaza navodi se puno ime i prezime autora u *Italij*-u, s tim što se prezime u celini piše velikim slovima (npr. *Žaklina NOVIČIĆ*).

* * *

Svi prilozi dostavljaju se dr Vladimiru Trapari, glavnom i odgovornom uredniku *Međunarodne politike* na e-mail: vtrapara@diplomacy.bg.ac.rs

Uredništvo

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327

MEĐUNARODNA politika / glavni i
odgovorni urednik Vladimir Trapara. -
God. 1, br. 1 (1950)- . - Beograd : Institut
za međunarodnu politiku i privredu,
1950- (Beograd : Donat graf). - 24 cm

Tromesečno.

ISSN 0543-3657 = Međunarodna politika
COBISS.SR-ID 3092482

IZBOR IZ DANJA

INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

ČASOPISI:

Međunarodna politika
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
Izlazi tromesečno

Review of International Affairs
Specijalizovani časopis
za međunarodne odnose
(na engleskom jeziku)
Izlazi tromesečno

Međunarodni problemi
Naučni časopis na srpskom jeziku
Izlazi tromesečno

Evropsko zakonodavstvo
Naučno-stručni časopis
za pravo Evropske unije
Izlazi tromesečno

KNJIGE:

Dragan Petrović, *Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1929–1935.*, broširano, 2019, 290 str.

David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications, Nebojša Vuković (ed.), tvrd povež, 2019, 482 str.

Energetska diplomatija Republike Srbije u savremenim međunarodnim odnosima, Dušan Proroković (ur.), broširano, 2019, 274 str.

Mihajlo Vučić, *Mehanizmi ostvarivanja načela neuzrokovanja štete u praksi upravljanja međunarodnim vodotokovima*, broširano, 2019, 276 str.

Srđan T. Korać, *Disciplinsko ratovanje u doba dronova i robota*, broširano, 2019, 212 str.

Sanja Jelisavac Trošić, Dragoljub Todić, Milorad Stamenović, *Svetska trgovinska organizacija, životna sredina i sistem zdravstvene zaštite*, tvrd povež, 2018, 309 str.

Upotreba sile u međunarodnim odnosima, Žaklina Novičić (ur.), broširano, 2018, 286 str.

Dragoljub Todić, *Ujedinjene nacije, međunarodni ugovori i životna sredina*, broširano, 2018, 372 str.

Dobrica D. Vesić, *Konstruktivna i kreativna destrukcija – u ekonomiji i menadžmentu*, tvrd povež, 2018, 222 str.

Budućnost saradnje Kine i Srbije, Ivona Lađevac (ur.), broširano, 2018, 150 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina SHS i Sovjetska Rusija (SSSR) 1918–1929*, tvrd povež, 2018, 402 str.

Srbija i svet u 2017. godini, Dušan Proroković, Vladimir Trapara (ur.), broširano, 2018, 244 str.

Ivana Božić Miljković, *Ekonomije balkanskih zemalja na početku XXI veka*, broširano, 2018, 204 str.

Kosovo: sui generis or a precedent in international relations, Dušan Proroković (ur.), tvrd povež, 2018, 344 str.

Initiatives of the 'New Silk Road' – Achievements and Challenges, Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.), broširano, 2017, 530 str.

SPAJAJUĆI ISTOK I ZAPAD – Spomenica profesora Predraga Simića, Jasminka Simić (prir.), tvrd povež, 2017, 624 str.

Međunarodno javno pravo i međunarodni odnosi – Bibliografija 1834–2016., Đorđe Lopičić, Jelena Lopičić Jančić, (prir.), tvrd povež, 2017, 912 str.

Dragan Petrović, *Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1935–1941*, broširano, 2017, 496 str.

Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti, Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (ur.), broširano, 2017, 406 str.

Ana Pantelić, *Suzbijanje siromaštva i zemljama u razvoju*, tvrd povež, 2017, 396 str.

Aleksandar Jazić, *Vanredne situacije i savremeni trendovi razvoja sistema zaštita*, broširano, 2017, 128 str.

Ivan Dujić, *Novi svet i Evropa: od početka procesa globalizacije do globalne finansijske i migracione krize*, broširano, 2017, 322 str.

Vladimir Trapara, *Vreme „resetovanja“: Odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine*, broširano, 2017, 414 str.